

Omgaan met pijnlijk erfgoed

~

Wetenschap en emotie

Eindscriptie master Cultureel Erfgoed

Universiteit Utrecht

Cees van Ommeren

0483621

Begeleider: Erik Nijhof

Inhoud

4 Voorwoord

5 Inleiding

Hoofdstuk 1 De theorie

1.1 Het *History* en *Heritage* debat 9

1.2 De geschiedenis van de geschiedenis 14

1.3 Jan Romein en geëngageerde geschiedenis 19

1.4 Na Romein 22

1.5 Authenticiteit en erfgoed 25

1.6 Pijnlijk erfgoed 28

1.7 De geschiedenisbenadering van pijnlijk erfgoed 30

1.8 De erfgoedbenadering van pijnlijk erfgoed 33

Hoofdstuk 2 De praktijk

2.1 Inleiding 39

2.2 Het KIT in het kort 40

2.3 Conclusie over: ‘Kunst van overleven’ 42

2.4 Het NiNsee in het kort 45

2.5 Conclusie over: ‘Doorbreek de stilte’ 46

2.6 De tentoonstelling ‘Oostwaarts!’ 51

2.7 Conclusies over de praktijk 57

Hoofdstuk 3   Eindconclusies

3.1	Het <i>History</i> en <i>Heritage</i> debat	62
3.2	De geschiedenis van de geschiedenis	62
3.3	De praktijk	64
3.4	Tot slot	65
 Literatuur- en bronnenlijst		 66

Voorwoord

Mijn eindschrift, de culminatie van mijn studie, ligt hier voor u. Na tien jaar is het zover. Ik studeer af. Het begin van mijn studie is zelf al weer geschiedenis. Er is in al die jaren ook veel gebeurd. Niet alleen in de wereld maar ook in mijn eigen leven. Naast dat ik de kracht van een goed verhaal nog beter heb leren begrijpen dankzij mijn studie heb ik in mijn studententijd ook nog eens een veel mooie dingen meegemaakt. Ik zal deze verhalen niet opschrijven maar in de loop der jaren hopeloos verromantiseren en ik hoop daar nog decennia van na te genieten. Vroeger dacht ik wel eens aan andere tijden en de dingen die toen gebeurden. Ik had bijvoorbeeld het vallen van de Berlijnse muur misschien wel bewuster mee willen maken. Op deze manier begon mijn interesse voor de geschiedenis, met het denken over vervlogen tijden. Door weg te dromen in de geschiedenis vergat ik nog wel eens de gebeurtenissen in de huidige tijd. Dat is nu toch wel heel anders. Nog steeds kijk ik met een passie naar het verleden maar ook het heden leeft. Juist hier zie ik de geschiedenis in terug. De master Cultureel Erfgoed geeft methoden en instrumenten om het verleden op verschillende manieren te benaderen en aan het heden te koppelen. Door de geschiedenis op deze manier te bestuderen blijkt al snel dat het verleden in ons allemaal zit maar dat wij toch echt wel in het nu leven of we willen of niet.

Vaak heb ik mijn studiekeuze uit mogen leggen aan vrienden en bekenden. De reacties op mijn studiekeuze waren op te delen in grofweg twee antwoorden, namelijk *“goh wat leuk en interessant”* of: *“jeetje wat saai en nutteloos.”* Met de uitleg hoe cultureel erfgoed de geschiedenis laat leven en wat de studie allemaal omvat kan ik nu zelfs de meest sceptische bèta-student overtuigen van het nut en de lol van geschiedenis.

Ik had dit wapenfeit niet kunnen bereiken zonder de steun van mijn omgeving, een aantal mensen wil ik graag bedanken. Erik Nijhof voor de begeleiding en het goede advies, Marloes voor alle liefde, steun, ontbijtjes, en rode penstrepen, mijn vrienden voor het af en toe wel, en af en toe juist niet bellen om afspreken, en ten slotte mijn ouders voor alle steun gedurende mijn hele studie traject.

Inleiding

Om de eigen geschiedenis acceptabel te maken, voegt ieder er een stukje legende aan toe.

~ Marcel Jouhandeau ~

Bij het omgaan met het verleden is er altijd sprake van interpretaties. Ongewild of gewild sluipt er mening en gevoel in het verhaal dat verteld wordt. Vooral als het gaat om een pijnlijk verleden wil het nogal wel eens zo zijn dat er omwille van de emotie stukjes legende worden toegevoegd om de geschiedenis acceptabel te maken. Maar hoeveel legende mag men dan aan een pijnlijk verleden als het slavernijverleden toevoegen om het dragelijk te maken? En hoever kan men gaan met het toevoegen van stukjes legende voordat de complete geschiedenis een legende wordt? En wie bepaalt welke wijzigingen acceptabel zijn? Bij het omgaan met het verleden worden keuzes gemaakt. De keuzes die gemaakt worden hangen af van de manier waarop men het verleden benadert. Er zijn verschillende manieren om een pijnlijke historische ervaring uit het verleden te beschrijven. In mijn onderzoek zal ik laten zien hoe de verschillende benaderingswijzen van het verleden elkaar kunnen helpen bij de omgang met pijnlijk erfgoed. Het voorbeeld van pijnlijk erfgoed dat ik hiervoor gekozen heb is het slavernijverleden. Het onderzoek zal starten met een weergave van het *History* en *Heritage* debat. Deze twee benaderingen van het verleden zullen scherp tegenover elkaar gezet worden om op die manier de verschillen en kenmerken goed naar voren te laten komen. Vervolgens wordt er een duik in de geschiedenis van de geschiedenis genomen. Dit is belangrijk omdat het bij een onderzoek naar vraagstukken over de benadering van het verleden altijd goed is om een overzicht te hebben van verschillende opvattingen uit het verleden om de ontwikkeling van de omgang met geschiedenis in kaart te brengen. Door deze historische verkenning zal duidelijk worden dat er binnen de geschiedenis ook discussie bestaat over de benadering van het verleden. Belangrijker nog is dat duidelijk wordt dat de voorbeelden door de geschiedenis heen goed aansluiten bij de discussies zoals die beschreven zijn in het *History* en *Heritage* debat. De tocht door de geschiedenis zal eindigen bij de Nederlandse historicus Jan Romein. De opvattingen van dit belangrijke figuur in de Nederlandse geschiedschrijving zullen uitgebreid aan bod komen. Hiervoor is gekozen omdat zijn visie en zijn werk een goed voorbeeld zijn

van de samenkomst van de ontwikkelingen tot dat moment. Vooral het geëngageerde aspect van zijn geschiedschrijving zal aan bod komen. Er is voor Romein gekozen en niet voor de latere stromingen uit de jaren zeventig en tachtig om op die manier niet te verzanden in een postmoderne discussie over de waarde en het nut van de geschiedschrijving. Het gaat hier juist om een onderzoek naar de verschillende benaderingen van het verleden en de bruikbaarheid ervan in de omgang met pijnlijk erfgoed. De volgende uitspraak van Romein uit 1937 geeft aan waarom hij erg goed past binnen dit onderzoek:

„Geschiedbeoefening is de vorm, waarin een cultuur haar heden tracht te verstaan, door zich rekenschap te geven van het haar toegankelijke verleden”

Voor de volledigheid van het overzicht zal ook de kritiek op de Marxistische kijk op de geschiedenis behandeld worden en zullen de ontwikkelingen die geleid hebben tot de culturele wending aan bod komen. Deze wending is van groot belang voor de manier waarop de cultuur in de praktijkvoorbeelden benaderd wordt. De algemene wetenschapfilosofische en historiografische discussies zullen hier niet uitgebreid aan bod komen. Sommige elementen zullen worden aangestipt om de overeenkomsten aan te tonen met het huidige *History* en *Heritage* debat. Een belangrijk punt in het debat is de authenticiteitskwesitie. Dit is het volgende onderdeel dat behandeld zal worden. Door hier op in te gaan wordt nog helderder gemaakt dat de tegenstelling van de verschillende benaderingen niet zo sterk is als die in het debat wordt omschreven. De verschillende vormen van authenticiteit zijn erg belangrijk in de discussie over de omgang met het verleden, vooral in de praktijk. Om te onderzoeken hoe de verschillende benaderingen van het verleden kunnen helpen bij de omgang met pijnlijk erfgoed zullen daarna de bijzondere eigenschappen van pijnlijk erfgoed, en de problemen met het omgaan daarmee, aan bod komen. Ter afsluiting van het theoretisch gedeelte zullen Piet Emmer en Gert van Oostindie behandeld worden. Het werk van Emmer kan gezien worden als een geschiedenisbenadering van het slavernijverleden. De kritiek die hij ontving sluit goed aan op de behandelde discussies binnen het debat. Zijn reacties op deze kritiek zijn een toevoeging aan het onderzoek en een mooi voorbeeld van de toepassing van de behandelde theorie op pijnlijk erfgoed. Voor Gert Oostindie geldt dat zijn manier van werken meer aansluit bij de erfgoedbenadering. Bij de behandeling van zijn manier van werken zal ook

koppeling van identiteit en erfgoed behandeld worden. Door het werk van deze twee historici met elkaar te vergelijken, zal duidelijk worden dat de twee benaderingen uit het *History* en *Heritage* debat niet zo scherp tegenover elkaar staan en dat ze elkaar eigenlijk nodig hebben in de omgang met pijnlijk erfgoed. Vervolgens wordt uitgelegd hoe het werk van Romein hier een rol in kan spelen. Op deze manier wordt antwoord gegeven op de vraag op welke manier een verbeterde samenwerking tussen de verschillende benaderingen van het verleden kan helpen te komen tot een minder problematische omgang met pijnlijk erfgoed.

Na de behandeling van de verschillende theorieën zal er naar de praktijk gekeken worden. Door de aan de hand van drie tentoonstellingen de verschillende doelstellingen en manieren van omgaan met het verleden van het Koninklijk Instituut voor de Tropen (KIT) en het Nationaal instituut Nederlands slavernijverleden en erfgoed (NiNsee) met elkaar te vergelijken wordt er een beeld geschetst van de omgang met pijnlijk erfgoed in de praktijk. Belangrijk is dat er op deze manier duidelijk wordt op welke wijze de theorie de praktijk kan helpen en in hoeverre de praktijk voor nieuwe inzichten zorgt voor de theorie.

Hoofdstuk 1

De theorie

1.1 Het *History versus Heritage* debat

In de werkelijkheid staan de geschiedenisbenadering en de erfgoedbenadering van het verleden niet zo scherp tegenover elkaar als de titel van dit debat doet vermoeden. Dit is een ideaaltypische tegenstelling die gebruikt wordt om de belangrijkste verschillen kenbaar te maken. Op deze manier ontstaat er een gechargeerde weergave. In de praktijk ligt er aan de basis van elke erfgoedclaim, zij het selectief en eenzijdig, een basis van geschiedenis, en aan de basis van veel geschiedenis een, vaak zo breed mogelijk onderzochte, interpretatie van het verleden die te maken heeft met persoonlijk erfgoed.

In dit debat wordt het objectieve tegenover het subjectieve gezet, het noteren van feiten tegenover het presenteren van interpretaties. Ideaaltypisch wordt de historicus neergezet als echte wetenschapper, hij *tells it like it is*. Hij kleedt het verhaal niet aan en laat de verbeelding en emotie over aan de toehoorder zonder die te sturen. Zelf geeft hij alleen een constatering van feiten zonder daaraan te sleutelen. Wat hij niet weet of kan onderbouwen, vult hij niet aan omwille van het verhaal, het gaat immers om de feiten. Ook al bestaan feiten niet zonder context, de zoektocht van een historicus begint in het verleden en blijft daar. Er worden geen verbanden gelegd naar het heden. Een historicus probeert het verleden in zijn eigen termen te begrijpen.¹ Erfgoed daarentegen:

*(...) exaggerates and omits, candidly invents and frankly forgets, and thrives on ignorance and error.*²

Op deze manier koppelt erfgoed het verleden aan de eigen tijd. Bij erfgoed wordt een verhaal verteld, en dit verhaal voldoet dan wel niet aan de eisen van een historicus maar het is dan ook geen geschiedenis die verteld wordt. Het is erfgoed. Een verhaal of idee wordt gepresenteerd, en het is de bedoeling dat dit iets losmaakt bij de ontvanger. Vaak draait het bij erfgoed om een collectieve identiteit, een verbintenis tussen mensen, een 'wij' gevoel. Een gedeelde geschiedenis van mythische proporties, die dwars door alle lagen en standen van de bevolking heen een gevoel van

---

¹ Kees Ribbens, *Een eigentijds verleden, alledaagse historische cultuur in Nederland 1945-2000* (Hilversum 2002) 32

² David Lowenthal, *The heritage crusade and the spoils of history* (New York 1996) 121

saamhorigheid geeft, laat zich niet afkeuren door een historicus. De mythe is waar omdat de mensen erin geloven en erachter staan. Zij hechten waarde aan het erfgoed en de gevoelens die het hun geeft. Op dat moment is het onbelangrijk of de feiten kloppen op een wijze die de historicus voor ogen heeft. Sowieso zijn mensen geneigd te zoeken naar iets waar ze zich mee kunnen identificeren, ofwel, waar ze het mee eens zijn in plaats van naar iets te zoeken waar ze het niet mee eens zijn. Deze vorm van cognitieve *bias* wordt ook wel de *confirmation bias* genoemd.³ Dit is de neiging om te zoeken naar informatie die bevestigt wat al gedacht wordt en om deze informatie ook meer te waarderen, ongeacht of de informatie klopt.

Maar aan de basis van erfgoed staat wel de geschiedenis en dit is nu juist hetgeen de historici tegen de borst stuit. De gevonden feiten worden voor een overdrijving gebruikt. Na jaren hard gestreden te hebben voor erkenning van de geschiedenis als wetenschap gaan de voorstanders van de erfgoedbenadering met de feiten aan de haal om zo een mooi verhaal te vertellen.

Historici wijzen op het gevaar van het verdraaien van de geschiedenis. Dit heeft alles te maken met de koppeling van identiteit aan de geschiedenis. Door de geschiedenis aan te dikken zou het mogelijk zijn, voor een kleine elite, de identiteit van een volk te vormen, en zo mensen een bepaalde kant op te sturen.⁴ Voorstanders van de erfgoedbenadering brengen hier tegenin dat erfgoed juist niet elitair is, omdat het een individuele ervaring losmaakt bij mensen. Erfgoed presenteert zich als het ware als een mythe waar geloof in verklaard kan worden,⁵ maar er kan ook voor ander erfgoed gekozen worden. Er is niet één enkel erfgoed. En erfgoed pretendeert ook niet de enige juiste weg te zijn. Geschiedenis daarentegen doet dit wel. De historicus probeert volgens een wetenschappelijke methode de geschiedenis zo nauwkeurig mogelijk te reconstrueren om op die manier een juiste weergave van het verleden te geven. Bij de erfgoedbenadering wordt er één perspectief vanuit verschillende invalshoeken bekeken. Dit perspectief houdt rekening met de wensen van de huidige samenleving

---

³ Mirosław Kofta ea., *Personal control in action: cognitive and motivational mechanisms* (New York 1998) 235

⁴ Kees Ribbens, *Een eigentijds verleden, alledaagse historische cultuur in Nederland 1945-2000* (Hilversum 2002) 32

⁵ David Lowenthal, *The heritage crusade and the spoils of history* (New York 1996) 122

en heeft een dynamisch karakter. Op deze manier maakt de erfgoedbenadering het verleden veelzijdiger en daarmee democratischer.⁶

Erfgoed vertelt een verhaal en geschiedenis stapelt feiten op. Dit is dan ook een punt waarop de geschiedenisbenadering van het debat nog wel eens kritiek krijgt. Het droog opsommen van feiten zou de geschiedenis ‘dood’ maken. Met als resultaat onbereikbare bronnen in archieven die niet voor het publiek maar alleen voor de historici geschreven zijn. Natuurlijk presenteert de historicus zijn feiten ook in een context omdat feiten zonder context nietszeggend zijn, en natuurlijk is de historicus ook een product van zijn tijd waardoor zijn interpretatie ook aan trends onderhevig is, maar dit is niet zijn uitgangspunt. Erfgoed bewerkt het verleden en zorgt er op die manier voor dat er iets met de geschiedenis gebeurt. Het uitgangspunt van de erfgoedbenadering is het verleden een actieve rol te laten spelen in het heden. Hier moet natuurlijk een kleine nuance aangebracht worden omdat beide zienswijzen nu wel heel scherp tegenover elkaar gezet worden. De bronnenuitgave is natuurlijk niet het eindresultaat van het werk van de historicus maar een middel om geschiedenis mee te schrijven. Door zoveel mogelijk bronnen en interpretaties te gebruiken geeft de historicus een zo goed mogelijke weergave van het verleden. Hij probeert zich in zijn selectie niet te laten leiden door emotie. Ook bij de erfgoedbenadering is er niet standaard sprake van verdraaiing en overdrijving maar eerder van selectie. De beide benaderingen gebruiken de zelfde materie maar hebben een andere agenda. Maar door de uitersten van beide zienswijzen tegenover elkaar te zetten krijgen we meer inzicht in de basis van het verschil ertussen. Zoals bij veel wetenschappelijke debatten is er niet duidelijk één goede en één slechte kant aan te wijzen en zijn er voldoende argumenten voor beide kanten van het debat te vinden. Dit zorgt er voor dat er verschillende middenwegen zijn die men kan bewandelen bij het omgaan met erfgoed en geschiedenis.

De centrale vraag waar het debat om draait is eigenlijk: hoe gaan we om met het verleden? Archeologische vondsten bijvoorbeeld, blijven het best bewaard op hun plek onder de grond waar ze vaak al duizenden jaren overleefd hebben. Eerst wordt er een leger archeologen ingezet om in kaart te brengen wat er allemaal onder de grond

---

⁶ Kees Ribbens, *Een eigentijds verleden, alledaagse historische cultuur in Nederland 1945-2000* (Hilversum 2002) 33

ligt om het vervolgens te registreren. Op deze manier blijven de vondsten wel bewaard maar hebben ze voor het publiek niet meer waarde dan toen ze nog niet ontdekt waren. De gegevens worden opgeslagen in eindeloze lijsten waar niemand mee uit de voeten kan.⁷ Dit maakt het verleden dood en onveranderlijk, en vooral ontoegankelijk.

Maar de opvattingen over het verleden kunnen met de tijd veranderen. Het voordeel van erfgoed is dat het flexibel en dynamisch is. Als het verhaal toehoorders niet bereikt is het aan te passen voor het publiek. Niet alleen de verpakking maar zelfs de boodschap kan met de tijd veranderen. Objecten vormen een link naar een verleden dat niet vergeten dient te worden. Door niets ermee te doen verwijderen we ons verder van het verleden dan tijd alleen kan doen. Het verleden steekt af en toe de kop op, soms pijnlijk en vervelend, en soms als een goede herinnering, maar door erfgoed te ontwikkelen kunnen we beïnvloeden op welke manier we aan de geschiedenis herinnerd worden. Dit beïnvloeden van het verleden wordt door de geschiedwetenschappers als een *faux pas* gezien, want dit is natuurlijk niet de bedoeling van een wetenschap. Deze hoort namelijk objectief en beschrijvend te zijn en niet subjectief en sturend. Dus is erfgoed voor historici grof gezegd een demagogische elitaire onderneming, ouderwetse volksmennerij met historische feiten in de hand. Een kwalijke bezigheid. En geschiedenis is voor de erfgoedbenadering een stoffige droge bezigheid die het verleden dood maakt door het op onbegrijpelijke wijze op onbereikbare plaatsen op te slaan. Een minstens zo kwalijke zaak.

*History is for all and heritage is for us alone*⁸ is een argument dat erop wijst dat erfgoed een uitsluitende functie heeft, het laat zich toe-eigenen door bepaalde groepen. Maar de erfgoedbenadering reageert hierop door aan te tonen dat erfgoed een product is van vraag en aanbod en op die manier voor iedereen die graag wil beschikbaar is.⁹ De geschiedenis zou alleen voor iedereen zijn als die zich ook tot iedereen richt. Dit houdt in dat de geschiedenis toch uit de archieven moet komen en

---

⁷ Alex de Vries. *Erfgoed het grootste containerbegrip van deze tijd*. Rob van der Laarse in gesprek met Charlotte van Rappard, in: *Cultureel Goed! Underground Theory* (Amsterdam 2004) 26-46

⁸ David Lowenthal, *Fabricating heritage*, inaugural lecture St. Mary's University (1998) 8

⁹ Gregory John Ashworth, *Heritage and the consumption of places*, in Rob van der Laarse, *Bezeten van Vroeger, erfgoed identiteit en musealisering* (Amsterdam 2005) 194

op een verhalende manier geschreven, ofwel op de erfgoedmanier gepresenteerd zou moeten worden.

Toch dienen *history* en *heritage* hetzelfde doel, namelijk het zorgen voor het behoud van geschiedenis. Of dit nu gebeurt door het zorgvuldig te documenteren en op te slaan of door sommige aspecten ervan te overdrijven en het zoveel mogelijk onder de mensen te brengen, het doel blijft hetzelfde. Het verleden dient bewaard te blijven en de geschiedenis is een nuttig iets.

Erfgoed lijkt soms buiten het debat te vallen. Dit komt doordat erfgoed soms geen geschiedenis nodig heeft. Erfgoed kan namelijk compleet verzonnen zijn. Er wordt dan een collectieve waarde gehecht aan iets waarvoor geen historische basis is. Erfgoed kan gezien worden als een waardegevoel van een bepaalde tijd. Dit maakt erfgoed dan ook een veranderlijk begrip. Als de geschiedenis vaststaat, *whatever happened, happened*, dan is de enige veranderende factor de tijd waarin de mens naar het verleden kijkt. Daar de mens zelf het huidige erfgoed bepaalt zal dit altijd in beweging blijven.

Het gaat fout als erfgoed met of zonder historische basis onjuist opgeslagen of herinnerd wordt, als fictie voor feit wordt aangenomen en dit de nieuwe basis wordt van waaruit nieuwe inzichten zich ontwikkelen. Hier scoort de geschiedenis weer punten, want een gedegen historicus laat zich niet verleiden door verhalen en blijft bij de feiten. En de geschiedenis zal op die manier altijd zorgen voor het 'echte' verhaal. Op deze manier heeft erfgoed de geschiedenis wel nodig. Namelijk om ervoor te zorgen dat het verleden niet misbruikt wordt en erfgoed zijn waarde en het vertrouwen van het publiek niet verliest door misbruik ervan.¹⁰ Zo heeft de geschiedenis het erfgoed weer nodig om een publiek te vergaren. Geheugenankers, plaatsen van herinnering, verhalen om door te vertellen, dit alles maakt dat de geschiedenis blijft leven onder de mensen. Helemaal als er een wetenschap achter staat die voor een solide basis van feiten zorgt, waarop erfgoed ze kan presenteren. Maar zelfs met behoud van deze solide basis kan het zo zijn dat er voor de presentatie van de feiten aanpassingen nodig zijn, en hoever mag de erfgoedbenadering daarin gaan?

---

¹⁰ Kees Ribbens, *Een eigentijds verleden, alledaagse historische cultuur in Nederland 1945-2000* (Hilversum 2002) p.36

1.2 De geschiedenis van de geschiedenis

Het *History* en *Heritage* debat zet de erfgoedbenadering en de geschiedenisbenadering scherp tegenover elkaar en brengt op die manier enkele interessante dilemma's aan het licht. In de volgende paragrafen zal, door naar de geschiedenis van de geschiedenis te kijken, aangetoond worden dat de twee benaderingen eigenlijk helemaal niet zo scherp tegenover elkaar staan en dat er ook binnen de geschiedenisbenadering verschillende opvattingen te vinden zijn over hoe men het beste met het verleden om kan gaan. Ik laat de geschiedenis in 1672 beginnen. In dat jaar schrijft Jean Mabillon zijn *Re Diplomatica*, een paleografisch handboek over oorkonden, waarmee een eerste methode is ontwikkeld om met stukken uit het verleden om te gaan.

Het lijkt er nu op dat geschiedenis als vak zich langzaam maar zeker een plek in de wereld veroverd, die zij niet meer kwijt kan raken. Maar met de wetenschappelijke revolutie wordt alle historische kennis bijna afgedaan als "*ni claire et ni distincte*".

Ontwikkelingen in de natuurwetenschap brengen Descartes ertoe dit te zeggen. Voor hem was het natuurwetenschappelijk denken op een sterke wiskundige basis de enige manier om tot een waarheid te komen. Wiskunde was *claire et distincte*. Hoe meer men de wiskunde loslaat, hoe verder men van enige vorm van zekere waarheid verwijderd zal raken. De gevolgen zijn dat geschiedenis door velen niet als bron van zekere kennis gezien wordt. Het historisch pyrronisme, gericht op het onderzoeken van de historische waarheid en het onderscheiden van toegevoegde verzinsels, komt op. Oude bronnen lijken geen waarde meer te hebben, er zijn nu namelijk nieuwe manieren om de wereld te verklaren. De oude bronnen zouden geen zuivere wetenschap bevatten, ze zijn immers allen interpretaties en daarmee dus niet onpartijdig.

Maar de "ouden" geven zich niet zomaar gewonnen, en gaan het gevecht aan tegen de "moderneren". In de tijd die volgt breekt de *Querelle des Anciens et des Modernes*, ook wel de *Battle of the books* genoemd, uit en blijven de "ouden" strijden voor geloof in boeken en bronnen naast de natuurwetenschap. Er is hier een kleine vergelijking te maken tussen deze strijd en het beschreven *History* en *Heritage* debat. In het beschreven debat zou men de geschiedenisbenadering, als men de beide partijen

scherp tegenover elkaar neerzet, kunnen zien als de voorvechter van de zuivere wetenschap. De erfgoedbenadering zou dan gezien kunnen worden als de voorvechter van *het verhaal*, ofwel de boeken. Een groot verschil is wel dat *The battle of the books* zich op algemeen wetenschappelijk niveau afspeelde en het *History* en *Heritage* debat gaat om een afgebakende discussie om de omgang met het verleden. Maar het opvallende is dat deze strijd binnen de geschiedwetenschap overeenkomsten heeft met de *battle* op algemeen wetenschappelijk niveau.

Naast de opkomst van de wiskunde komt er met de wetenschappelijke revolutie ook een sterke empirische stroming op. Hieruit komen de erudieten en antiquari voort.¹¹ Zij verrichten veel werk tegen de twijfel die heerst over de betrouwbaarheid van de geschiedenis. Ze doen dit door nog meer bronnen te bestuderen en te verzamelen. Op die manier zorgen zij ervoor dat geschiedenis als vak de strijd overleeft, en de 18^e eeuw en de Verlichting mee kon maken.

De Verlichting verlicht de kijk en de druk op de geschiedenis. Want met de komst van de Verlichting, krijgt de geschiedenis een nieuwe kans om te winnen in het gevecht voor zijn bestaan. De erudieten blijven bestaan en daarnaast ontstaan nieuwe stromingen. De verlichtingdenkers gaan voor het grote verhaal. De kleine feitjes doen er voor hun niet zo toe het gaat meer om de boodschap. Hier wordt de basis gelegd voor het toekomstige *History* en *Heritage* debat.

In de 19^e eeuw komen de narratieve traditie van de Verlichting en de erudiete traditie samen.¹² Deze methodologische verandering is onderdeel van het Historisme dat in deze tijd, als reactie op het kosmopolitische grote denken van de verlichting opkomt. Het Historisme gaat ervan uit dat iedere gebeurtenis in het verleden in zichzelf belangrijk en uniek is. Het verleden staat niet in functie van het heden en de historicus kan en mag vanuit zijn positie in het heden niet oordelen over de unieke gebeurtenissen in het verleden. Het verleden moest verder gecontextualiseerd worden en men moest zich inleven in het verleden om het te kunnen begrijpen. De historicus moest als een tolk van het verleden optreden. Deze manier van denken komt het

---

¹¹ Johnson K. Wright in *A Companion to Western Historical Thought*, Blackwell Publishing (Oxford 2002) p 125

¹² Georg G. Iggers, *Historiography in the Twentieth Century*, Wesleyan University Press (Conneticut 1997) p 28

dichtst in de buurt van de geschiedenisbenadering zoals die zonder nuance neergezet is in het *History* en *Heritage* debat. Het niet oordelen en toch iedere gebeurtenis in het verleden zijn eigenwaarde toe schrijven bleek, ook toen al, erg lastig.

Het bleek vrijwel onmogelijk om het verleden het verleden te laten. Johan G. Herder (1744-1803) ontwikkelde bijvoorbeeld geheel volgens het idee van het Historisme dat iedere gebeurtenis zijn eigen kenmerk heeft, de theorie dat ieder volk uit de geschiedenis zijn eigen volksaard heeft. Dit idee werkte sterk door in het nationalisme. Opvallend is dat het aanwakken van nationalisme vaak als voorbeeld wordt gebruikt van de negatieve kanten van de erfgoedbenadering van het verleden. Door eigenheid en identiteit te creëren met een selectie van het verleden, een duidelijke erfgoedbenadering van het verleden, kan er een sterk nationalistisch gevoel ontstaan, met alle uitsluitende gevolgen van dien. Dat de basis van het nationalisme ligt bij de geschiedenisbenadering van het verleden, namelijk in het historisme, wordt vaak niet genoemd. Met dit voorbeeld wordt duidelijk dat de beide benaderingen uit het debat niet zo scherp tegenover elkaar te zetten zijn en dat ze te maken hebben met dezelfde problemen.

Tijdens het Historisme wordt bronnengebruik ook zeer belangrijk en bronnenkritiek wordt tot een systematisch geheel gemaakt. Er komen seminars waar men bronnen doorneemt en intern en extern bekritiseert. Met het Historisme verovert de geschiedenis een plek in het onderwijs en begint het vak te professionaliseren. De opkomst van veel nieuwe wetenschappelijke disciplines zoals Antropologie, Sinologie, Egyptologie, en Archeologie tijdens de Verlichting gaf historici een rijk arsenaal aan hulpwetenschappen om in te schakelen bij het beschrijven van het verleden. Deze hulpwetenschappen beginnen zich in deze tijd ook langzaam te professionaliseren.¹³

De nadruk op het bronnengebruik zorgde ervoor dat er veelal politieke en militaire geschiedenissen geschreven werden, doordat de beschikbare bronnen veelal van deze aard waren. Het sociale karakter van de geschiedenis die het tijdens de Verlichting nog had, kwam wat meer op de achtergrond maar blijft wel, langs en door het

---

¹³Georg G. Iggers in *A Companion to Western Historical Thought*, Blackwell Publishing (Oxford 2002) p 226-232

Historisme heen, bestaan. Mede door deze blijvende vraag naar het beschrijven van maatschappelijke situaties en het gebrek eraan binnen de geschiedenis, begint de sociale wetenschap op te komen. Er kan gezegd worden dat door het Historisme verschillende hulpwetenschappen niet geïncorporeerd worden in de geschiedenis maar zich los daarvan professionaliseren. Zij houden zich wel bezig met de geschiedenis maar noemen zich niet zo omdat ze een breder vlak bestrijken.

Eind 19^e eeuw is het Historisme de norm van de geschiedschrijving over de hele wereld. Maar de kritiek neemt toe. Doordat men volgens het Historisme niet mag oordelen wordt de historicus conservatief en zal de geschiedenis altijd beschreven worden als een langzaam vloeiende lijn zonder breuken en zonder boodschap of les. Dit, samen met het antikosmopolitische karakter en het ontbreken van maatschappelijke kwesties, zorgde ervoor dat historici aan het begin van de twintigste eeuw na een periode van afsplitsing en specialisatie, en het worden van een opzichzelfstaande wetenschap, weer meer toenadering zoekt tot nieuwe wetenschappen.

Van grote invloed op dit proces was het in 1929 opgerichte Franse tijdschrift *Annales*. Dit tijdschrift probeerde een maatschappelijke geschiedenis te bevorderen. Het deed dit door ondermeer als trefpunt voor verschillende wetenschappelijke disciplines te fungeren. Men was minder geïnteresseerd in de vooruitgang van de beschaving en meer in het cyclisch, of “sociologisch” kijken naar beschavingen. Men zag ook in dat de schriftelijke bronnen aan interpretaties onderhevig waren, niet in de laatste plaats door de pure overlevingskans van bronnenmateriaal.

“De selectie wordt bepaald door het vuur, de muizen en het water.”¹⁴

In deze tijd leefde ook de Nederlandse historicus Jan Romein. Op deze Nederlandse historicus zal ik in de volgende paragrafen verder ingaan. Ik heb voor Romein gekozen omdat hij een zeer belangrijke Nederlandse historicus is geweest en omdat aan de hand van zijn ideeën de start van de ontwikkeling binnen de geschiedenis die engagement omarmt zichtbaar wordt. Juist ook door de onvolkomenheden in zijn werk en theorie. Romein stond niet alleen voor engagement, collega's en tijdgenoten

---

¹⁴ Ed Jonker, *Historie, over de blijvende behoefte aan geschiedenis*, (Assen 2001) 95

hadden ook soortgelijke manieren van geschiedschrijving en engagement was niet het speerpunt van zijn werk. Maar het werk van Romein leent zich uitstekend voor het maken van koppelingen naar het *History* en *Heritage* debat en de daarin beschreven kwesties. Aan de hand van de beschrijving van zijn ideeën zal duidelijk worden dat de echte historische benadering niet bestaat. Romein dient hier als voorbeeld van een geëngageerd geschiedschrijver, en niet als vertegenwoordiger ervan. In de jaren '70 en '80 van de twintigste eeuw is het idee van tijd- en plaatsgebonden geschiedschrijving uitvoerig bediscussieerd. Het idee dat geschiedenis tot stand komt bij de boodschapper en de ontvanger, en daarmee dus niet in het verleden ligt maar juist wel heel erg in het heden, is in postmodernistische discussies over geschiedtheorie in de jaren '80 uitgebreid aan bod gekomen. Om het voorbeeld van plaats en tijdgebonden geschiedschrijving weg te halen uit de postmodernistische hoek heb ik ook gekozen voor Romein. Door juist vroeg in te springen op de ontwikkeling van geëngageerde geschiedschrijving blijft het een werkbaar begrip dat nog niet in zijn geheel is vastgelegd.

1.3 Jan Romein (1893 -1962) en geëngageerde geschiedenis

“De geschiedschrijving was voor hen de voortzetting van de politiek, zij het met andere middelen.”¹⁵

Deze omschrijving gaat op voor Jan Romein en zijn tijdgenoot en collega Pieter Geyl, beide niet bang om hun politieke mening te laten horen in het geschiedwetenschappelijk debat. Engagement was voor Romein een must voor de historicus.

Zo geëngageerd als hij met de politiek was, zo was de politiek dat ook met hem. De onvoorzichtigheid waarmee hij zijn stellingen innam kostte hem op deze manier een benoeming in Utrecht en in Amsterdam.¹⁶ Het politieke spel werd door zijn collega Geyl wat beter gespeeld.

Engagement is volgens Romein noodzakelijk omdat de historicus zijn geschiedenis schrijft in opdracht van de tijd waarin hij leeft. Elke generatie schrijft volgens Romein de geschiedenis opnieuw. Deze ontmaskerende theorie laat hij los op de geschiedenis zoals die door veel Nederlandse historici beschreven was. Daaruit kon hij concluderen dat velen die zich als onpartijdig voorstelden toch zeker in hun werk persoonlijke meningen lieten doorschemeren.

Men behoorde wel in opdracht van de tijd te schrijven maar diende daarbij wel objectief te blijven. Helaas voor Romein zag hij wel de splinters van anderen maar niet de balk in zijn eigen werk. Het maatschappelijke karakter van zijn werk en daarbij ook zijn politieke voorkeur was duidelijk terug te vinden in zijn nadrukkelijke persoonlijke en wetenschappelijke marxistische voorkeur. Hij verdedigde zichzelf door aan te geven dat een historicus zichzelf altijd meeneemt in het schrijven van geschiedenis maar dat hij partijdigheid kan voorkomen door alle kanten van een gebeurtenis te belichten.

Dit maakt van het werk van Romein het perfecte voorbeeld van de overgangsfase tussen oude en nieuwe geschiedbeoefening. De onmogelijkheid van onpartijdigheid wordt benoemd maar het objectieve is wel nog steeds het streefdoel.

---

¹⁵Jo Tollebeek, *De Toga van Fruin*, (Amsterdam 1996) 262

¹⁶Idem 266

Het politiek engagement van Romein kan duidelijk gezien worden als een uitvloeisel van de eerste apologetische geschiedschrijving tijdens de Renaissance. Zijn roep om een geschiedenis schrijven IN opdracht van de tijd en zijn opvatting over de geschiedenis die elke generatie herschreven wordt duidt op een verdere ontwikkeling van het anachronisme uit de renaissance en de contextualisering van het Historisme met de toevoeging van de sociale wetenschappen onder invloed van de *Annales*. Het is goed te merken dat deze generatie historici de geschiedenis niet alleen beschrijft maar ook goed gebruikt om lering uit te trekken. Hoewel Romein zich wel schuldig maakt aan hetgeen hij anderen van beschuldigt dekt hij zich in door te zeggen dat hij schrijft vanuit de ware tijdgeest.

Dit houdt in dat hij met zijn gezicht op de toekomst gericht zijn geschiedenis schrijft en op die manier alleen de toekomst zijn partijdigheid kan uitwijzen. Iemand die vanuit een valse tijdgeest schrijft manipuleert het verleden om zo het heden te beïnvloeden. Romein incorporeerde op deze manier de onmogelijke objectiviteit in een theorie. Volgens hem was de enige manier om op een objectieve manier naar de geschiedenis te kijken de marxistische manier. Deze kan namelijk omhoog en naar beneden communiceren. Dit wil zeggen dat de Marxistische kijk op het verleden in zijn uitleg van het verleden de geschiedenis op een klasseloze manier omschrijft en geen waarde hecht aan de verschillende lagen en standen in de samenleving. De Marxist communiceert zijn geschiedenis naar de boven en onderlaag van de samenleving. Het waarnemen zonder oordelen was voor andere stromingen, volgens hem, onmogelijk omdat deze stromingen simpelweg door hun eigen ideeën het verleden niet zouden begrijpen. Dat was alleen mogelijk als men op een zo objectief mogelijke manier naar het verleden kijkt. In de basis zijn deze theorieën dialectisch van aard en daarmee ook te herleiden naar het merendeel van de eerder beschreven ontwikkelingen. Door zijn Marxistische kijk boven andere opvattingen te stellen maakte hij zichzelf een voorbeeld van de onmogelijke objectiviteit.

Zoals Romein zelf zei waren alle historici van na 1860 *afkomstig uit de toga van Fruin*.¹⁷ Dit hield in dat de historici te wetenschappelijk waren en niet in contact stonden met de maatschappij. Dit is precies wat er tussen de wetenschappelijke

---

¹⁷ Idem 286

revolutie en de verlichting gebeurde en dit was ook weer de klacht was die gehoord werd tijdens het Historisme.

Het is bijna onmogelijk om iets te schrijven over Romein zonder daarbij Huizinga te vermelden. Ook hier is dat het geval. Zijn invloed op Romein is zo duidelijk merkbaar dat Romein zelfs een *Shüler*-complex verweten werd. Romein had in zijn Leidse studententijd college gehad van Huizinga. Bij de beoordeling van zijn eigen werk vroeg Romein zich nog steeds af wat Huizinga er van zou vinden.¹⁸

Huizinga's invloed is duidelijk terug te zien in Romeins interesse voor cultuurgeschiedenis. *De studie van de historische beeldvorming behelst het onderzoek van één of van een reeks van dergelijke culturele eindproducten, die zowel betrekking kunnen hebben op één figuur als op een hele reeks van gebeurtenissen uit het verleden.*¹⁹ Hieruit wordt duidelijk dat Romein iets anders verstaat onder beeldvorming dan Huizinga. Wat hier ook uit blijkt is dat Romein het idee van beeldvorming gedeeltelijk overneemt maar dit aanpast aan zijn eigen tijd en ideeën.

Het idee van beeldvorming zal later nog aan bod komen. Het gaat hier om het voorbeeld van geëngageerde geschiedschrijving. Of eigenlijk het onontkoombare karakter ervan als voorbeeld van de onmogelijkheid van de zuivere geschiedenisbenadering van het verleden.

*“Engagement mag dan wel onontkoombaar zijn, daarmee is het nog geen onproblematische categorie. De erkenning dat waardebetrokkenheid onvermijdelijk is, betekent nog geen vrijbrief voor ongebreidelde partijdigheid. (...) Waar ligt de grens tussen wetenschappelijk onderzoek dat geëntameerd wordt uit ethische of culturele bezorgdheid en het geven van morele oordelen?”*²⁰

Deze grens ligt verscholen in het *History* en *Heritage* debat. En het is een grens die niet zo scherp is. Door de beide zienswijzen van het *History* en *Heritage* debat scherp tegenover elkaar te zetten is duidelijk geworden dat de erfgoedbenadering wijziging en selectie toepast omwille van het verhaal en de sensatie. Voor de geschiedenisbenadering is het belangrijk dat de weergave van het verleden zo

---

¹⁸ Idem 272

¹⁹ Idem 272

²⁰ Ed Jonker, *Historie, over de blijvende behoefte aan geschiedenis*, (Assen 2001) 103

authentiek mogelijk blijft. Maar er is aangetoond dat ook de geschiedenisbenadering onderhevig is aan interpretaties; dit komt duidelijk naar voren door de gehele geschiedenis van de geschiedenis heen en het werk van Romein laat zien dat men hier ook niet aan kan ontsnappen. Gelukkig zijn er verschillende vormen van authenticiteit waardoor de beide benaderingen zich via deze weg kunnen verenigen. Deze verschillende vormen van authenticiteit kunnen gezien worden als criteria van betrouwbaarheid voor de omgang met het verleden en zullen later nog behandeld worden.

1.4 Na Romein

De structurele manier van denken van Romein, het historisch materialisme, en zijn engagement vormen de basis voor toekomstige ontwikkelingen. Historisch materialisme is een benadering van het verleden die in het marxisme wordt gebruikt. In het historisch materialisme wordt het verleden benaderd door vooral te kijken naar materiële en economische omstandigheden. Deze omstandigheden worden beschouwd als de oorzaak voor de sociale verhoudingen en de verdeling van maatschappijen in klassen, die voortdurend strijd met elkaar leveren. Maar men komt al snel tot de conclusie dat lang niet alle sociale ontwikkelingen op deze manier te verklaren zijn.²¹ Het neomarxisme komt op.

De *Frankfurter Schule* wordt gezien als het voorbeeld van het neomarxisme. Zij probeerden het verleden op een bredere manier te benaderen door op die manier de grenzen van het positivisme (de zuiver wetenschappelijke methode is de enige manier om alle gebeurtenissen te verklaren), het determinisme (een gebeurtenis is altijd het resultaat van alle gebeurtenissen die daarvoor hebben plaatsgevonden) en het materialisme (alle gebeurtenissen zijn de oorzaak van de menselijke zoektocht naar de noodzakelijkheden van het leven) te doorbreken. Met deze verbreding wordt er in de jaren vijftig afstand gedaan van het gebruik van al deze bewust vormgegeven ideeën om het verleden te verklaren. In deze tijd komt de psychologie steeds meer op om het gedrag van mensen te verklaren. Deze theorieën werden dan ook op het verleden toegepast, de geschiedenis van de wereld als resultaat van de oerdriften van de mens.

---

²¹ Adamson, Walter, in *A Companion to Western Historical Thought*, Blackwell Publishing (Oxford 2002) 206-221

Hoewel deze methode niet zo zeer als succesvol omschreven kan worden, bracht de nieuwe psychologische kijk ook de sociale ideeëngeschiedenis en de mentaliteitsgeschiedenis voort. Deze twee vormen van geschiedbeoefening worden tegenwoordig nog wel veelvuldig gebruikt.

De methode die past bij deze verbreding en eigenlijk de eerste grote stap richting de culturele wending is de methode waarbij vooral naar de taal gekeken wordt. De term ‘culturele wending’ slaat op de verschuiving van een wereldbeeld waar de nadruk op politiek en economisch vlak ligt, naar een wereldbeeld waar de nadruk op betekenis en cultuur ligt.²²

Na de Tweede wereldoorlog vroeg men zich af hoe de dingen zo mis hadden kunnen gaan. Volgens de nieuwe trend werd er breed gekeken en zocht men het probleem niet bij één mens of een bepaalde groep mensen, maar bij alle mensen en dan vooral hoe de mensen met elkaar communiceerden. De taal als instrument van die communicatie, werd in de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw een belangrijk doel van onderzoek. Ook bij deze methode is duidelijk geleend van een andere wetenschappelijke stroming, namelijk de filosofie.²³

Met deze grote verbredende stappen breekt er een nieuwe tijd aan en ontstaat er de bredere benadering van het verleden. Pas in de jaren tachtig is er de echte omslag die wij de ‘culturele wending’ noemen.²⁴

Deze culturele wending omvat eigenlijk veel van de bovengenoemde ontwikkelingen, hij is breder, politieker, kijkt meer van binnenuit en probeert te begrijpen zonder de *helikopterview* te gebruiken en gaat er vanuit dat de werkelijkheid nooit helemaal te reconstrueren is. Dit idee sluit erg goed aan bij de erfgoedbenadering van het verleden en de opvattingen over authenticiteit zoals die nog behandeld zullen worden.

Een methode die goed bij deze nieuwe culturele wending past, is de interpretatieve antropologische methode. Deze gaat voor een deel terug op de hermeneutiek en gaat er vanuit dat je de zaken van binnenuit moet begrijpen. Een mooi voorbeeld van interdisciplinariteit. De culturele antropologie gebruikt technieken die nuttig zijn, en

---

²² Peter Burke, *What is Cultural History?* (Cambridge 2004) 100

²³ Idem 107

²⁴ Idem 104

de inzichten zijn goed te gebruiken voor de cultuurgeschiedenis. Deze hoeven niet altijd precies overeen te komen, maar theorieën kunnen wel toegepast worden om te kijken naar eventuele overeenkomsten.²⁵

Er wordt niet meer gekeken waarom iets gebeurd is, dit zegt namelijk niets over het gevoel dat de mensen er bij hadden. Er wordt meer naar emotionele beweegredenen gekeken. Het verhaal van de mensen is belangrijker dan de wetenschap. Dit is dan ook het belangrijkste element van de culturele wending op de benadering van het verleden.

Door de verschuiving naar betekenis, is het belang van hoge kunst en massacultuur in de culturele studies afgenomen. Waar cultuur vroeger voornamelijk over dingen ging, gaat het nu eerder over processen en betekenispraktijken.

Deze ontwikkelingen zijn erg belangrijk voor de manier waarop er tegenwoordig nog met erfgoed om wordt gegaan. Ook in deze ontwikkelingen wordt duidelijk dat wetenschap en emotie in debatten vaak tegenover elkaar staan maar beide even belangrijk zijn bij het benaderen van het verleden. Authenticiteit is vaak de verbindende factor in deze debatten.

---

²⁵ Iggers, Georg G, *Historiography in the Twentieth Century*, Wesleyan University Press (Conneticut 1997) 78-81

1.5 Authenticiteit en erfgoed

Er is een onderscheid te maken tussen verschillende vormen van authenticiteit. Een duidelijk voorbeeld van verschillende vormen van authenticiteit wordt gegeven door Gregory Ashworth.²⁶ Hij geeft in zijn werk een aantal belangrijke vormen van authenticiteit weer:

- Functionele authenticiteit
- Contextuele authenticiteit
- Ervaringsauthenticiteit.
- Materiële authenticiteit

Functionele authenticiteit heeft betrekking op een verandering van de functie van het object. Is bijvoorbeeld een fort dat omgebouwd is tot appartementencomplex nog steeds authentiek? Onder contextuele authenticiteit wordt een veranderde context van een object verstaan. Is een oud kanon van een fort dat nu in een museum staat nog authentiek? Ervaringsauthenticiteit vindt plaats als een kijker of gebruiker van een object een authentieke ervaring heeft. Het verleden wordt beleefd doordat de kijker of gebruiker in direct contact staat met overblijfselen uit het verleden. Al in 1905 wees de Nederlandse historicus Johan Huizinga op de historische sensatie, een gevoel van onmiddellijk contact met het verleden door het zien en eventueel aanraken van objecten uit het verleden.²⁷ Bij ervaringsauthenticiteit gaat het er dus niet per se om, dat een object inderdaad ‘echt’ is, maar gaat het vooral om de suggestie die gewekt wordt dat het om een origineel object gaat. De scheidingslijn tussen *History* en *Heritage* is in de huidige tijd nog het meest te merken aan het verschil in opvatting over materiële authenticiteit en ervaringsauthenticiteit. Materiële authenticiteit gaat over de authenticiteit van het materiaal van een object. Is een fort waarbij alle houten deuren, omwille van onderhoud, zijn vervangen door goed lijkende kunststofvarianten nog wel authentiek? Waar Huizinga nog spreekt over beleving in combinatie met materiële authenticiteit kan ervaringsauthenticiteit daar tegenwoordig ook los van bestaan. De ervaringsauthenticiteit zoals die door de erfgoedbenadering wordt gezien,

---

²⁶ Gregory Ashworth, *The evolution of concern for the past*, Gregory Ashworth and Peter Howard, *European heritage planning and management* (Exeter, UK and Portland, Oregon, VS, 1999) 44

²⁷ Ad de Jong, *De dirigenten van de herinnering- musealisering en nationalisering van de volkscultuur in Nederland 1815- 1940* (Amsterdam 2006) 381.

staat los van de werkelijke authenticiteit van een voorwerp of gebouw. Bij de erfgoedbenadering kan gesteld worden dat beleving voorop staat en dat men een gevoel van authenticiteit wil ervaren door middel van het meemaken.²⁸

Het is niet mogelijk om voor al het erfgoed één vorm van authenticiteit te kiezen. Per object zal er niet alleen met het object en de plaats ervan rekening gehouden moeten worden, maar ook met factoren als de doelgroep van het erfgoed, de financier van het project, de duurzaamheid van het tentoongestelde, de tijd en plaatsgebondenheid van het erfgoed.

De keuzes met betrekking tot authenticiteit hangen dus af van de manier waarop wij nu het verleden voor ons willen laten werken in de toekomst. Met de wetenschap dat onze opvattingen anders zijn dan die in het verleden waren en daarmee dus de wetenschap dat die veranderen wordt het lastig om objecten voor een toekomstige generatie te bewaren. Er is namelijk geen zekerheid dat de keuzes die gemaakt worden ook aansluiten bij de benaderingen van het verleden in de toekomst.²⁹ Dit sluit aan bij de volgende opvattingen over het verleden van de erfgoedbenadering.³⁰

- Het verleden is verdwenen en onmogelijk terug te halen zoals het was.
- Het verleden blijft desondanks belangrijk in het heden.
- Het is onvermijdelijk dat we de restanten van het verleden veranderen, hoe hard we ook proberen dat niet te doen.

De wisselwerking die plaats kan vinden tussen de verschillende vormen van authenticiteit in combinatie met de voorgenoemde inzichten van de erfgoedbenadering zorgen er in de praktijk voor dat de erfgoed- en de geschiedenisbenadering van het verleden vaak goed samen gaan. De opvatting van Romein dat alleen de toekomst zijn partijdigheid uit kan wijzen sluit hier ook goed bij aan. Het voorbeeld van zijn

---

²⁸Gregory Ashworth, *The evolution of concern for the past*, Gregory Ashworth and Peter Howard, *European heritage planning and management* (Exeter, UK and Portland, Oregon, VS, 1999) 44

²⁹ David Lowenthal, *Authenticities, Past and present*, in: *The journal of heritage stewardship*, Volume 5, number 1, Winter 2008 (The U.S. Department of the interior 2008)

³⁰ David Lowenthal, *Authenticities, Past and present*, in: *The journal of heritage stewardship*, Volume 5, number 1, Winter 2008 (The U.S. Department of the interior 2008)

geëngageerde geschiedenis maakt duidelijk dat er niet één duidelijke geschiedenisbenadering bestaat en lijkt zelfs op een pleidooi voor de erfgoedbenadering. Toch speelt het *History* en *Heritage* debat nog steeds een belangrijke rol in de omgang met het verleden. Vooral als het gaat om een geschiedenis waar niet iedereen graag aan herinnerd wordt.

1.6 Pijnlijk erfgoed

De aanduiding “pijnlijk” zoals die hier vóór erfgoed staat laat zien dat er bij het tot stand komen van dergelijk erfgoed sprake is geweest van emotie. Het laat zien dat de objectiviteit hier plaats gemaakt heeft voor subjectiviteit. Pijnlijk erfgoed kan ontstaan als erfgoed door bepaalde groepen in de samenleving wordt toegeëigend en daardoor op een andere manier wordt benaderd, bijvoorbeeld als een kleinere groep in de samenleving met weinig invloed op de benadering van het verleden het gevoel krijgt dat het geen eigenaar meer is van de eigen herinnering en interpretatie van het verleden. Terwijl zij de gebeurtenissen in het verleden als pijnlijk hebben ervaren en zij zich slachtoffer voelen. Het pijnlijke gevoel dat zij bij de herinnering ervaren komt dan niet naar voren in de presentatie van het erfgoed. Op die manier ontstaat er voor deze groep een gevoel dat de geschiedenis maar van één kant wordt belicht en dat niet het complete verhaal wordt verteld.

Dit maakt dat pijnlijk erfgoed zeer geschikt is als voorbeeld van de manier waarop de verschillende facetten van het *History* en *Heritage* debat in de praktijk naar voren komen. Het bijna noodzakelijke subjectieve dat door Romein omschreven wordt is waar het bij pijnlijk erfgoed om gaat. Er moet ruimte zijn voor emotie in de omgang met het verleden, dit zorgt namelijk voor een geschiedenis met een breder raakvlak met de maatschappij. Maar aan de andere kant is het juist het streven van de geschiedenisbenadering zo objectief mogelijk om te gaan met de geïnterpreteerde kennis. Dit vraagt om een kijk naar het verleden vanuit meerdere perspectieven. De vraag is dus of de huidige stand van zaken in de samenleving wel uit de geschiedenis is weg te laten en of dit wel wenselijk is.

Als voorbeeld van pijnlijk erfgoed zal ik nader ingaan op het slavernijverleden van Nederland. Het is bij pijnlijk erfgoed belangrijk om de positie van de beschouwer in acht te nemen. Het pijnlijke werkt namelijk twee kanten op. In het geval van het slavernijverleden gaat het om een eventueel schuldgevoel bij de nakomelingen van de handelaren en een slachtoffergevoel bij de nakomelingen van de slaven. Het referentiekader van de persoon die sporen uit het verleden als beladen bestempelt is erg belangrijk bij het bestuderen van benaderingen van het verleden. Door te kijken naar verschillende benaderingen van dit pijnlijke erfgoed zal duidelijk worden of het

mogelijk is om bij de omgang met pijnlijk erfgoed lering te trekken uit het *History* en *Heritage* debat zoals dat eerder is omschreven en welke rol geëngageerde geschiedschrijving daarin kan spelen.

In het geval van het slavernijverleden zijn er al op verschillende manieren onderzoeken uitgevoerd naar de geschiedenis van de rol van Nederland in de slavenhandel in de zeventiende en achttiende eeuw. Ik heb ervoor gekozen het werk van Piet Emmer en dat van Gert Oostindie met elkaar te vergelijken. Het werk van Piet Emmer sluit het beste aan bij de geschiedenisbenadering van het verleden en dat van Oostindie bij de erfgoedbenadering van het verleden. Door het werk van deze historici en het commentaar erop te behandelen komen de knelpunten van de verschillende benaderingen van het *History* en *Heritage* debat bij de behandeling van pijnlijk erfgoed naar voren.³¹

---

³¹ Deze beschrijving van de verschillende vormen van authenticiteit is grotendeels overgenomen uit: Cees van Ommeren, *History versus Heritage Het debat in de praktijk* Opdracht OSCE Amendement bij: *Levendige Lunetten, onderzoek naar de herbestemming van de Noordzijde van Lunet III*.

1.7 De geschiedenisbenadering van pijnlijk erfgoed

Piet Emmer over de kritiek op zijn boek, *De Nederlandse slavenhandel 1500-1850*:

*“Een aantal critici van dit boek is – stilzwijgend of openlijk- de mening toegedaan dat alleen zwarte historici in staat zijn de “echte” geschiedenis van slavenhandel en slavernij te schrijven. Gelukkig is de wetenschap kleurenblind(...)Raciale onbevangenheid lijkt mij een basisvoorwaarde bij de beoefening van welke wetenschap dan ook.”*³²

Kleurenblind duidt in deze niet alleen op de huidskleur van de historicus maar ook op het toevoegen van emoties en oordelen aan historisch werk. Emmer heeft met zijn werk geprobeerd om het slavernijverleden via de geschiedenisbenadering te beschrijven. Schuldgevoel over het verleden is een slechte raadgever en zou een kritische kijk op het verleden niet in de weg mogen zitten, aldus Emmer.³³

Onderstaand citaat is een reactie van Emmer op een recensie van zijn boek door de historicus Leslie Price van de Universiteit van Hull.

“Price is absolutely right in pointing out that the present generation cannot be held responsible for what previous generations have done. Why then, he asks, do I bother to add a separate chapter arguing that Dutch feelings of guilt about their country's involvement in the slave trade, and the acceptance of slavery, are an a-historical projection of present-day moral attitudes into the past. Such projections frequently occur in public debates in the Netherlands, and that is why I felt the need to address these issues. These a-historical interpretations usually come into play when the German occupation of the Netherlands during the years 1940–1945 is discussed, or the slave trade, slavery, and the conquest and the decolonization of the Dutch East Indies. Are there no similarly sensitive areas in the history of Great Britain? Is the general public there really more interested in a purely scholarly approach? When that is the case, our reviewer, and other historians in the UK, should count their blessings. That professional historians attempt to write history without shame, pride, and other moral emotions is unfortunately not always accepted in the public debate

---

³² Pieter Emmer, *De Nederlandse slavenhandel 1500-1850*, (Amsterdam 2003) 267

³³ Pieter Emmer, *De Nederlandse slavenhandel 1500-1850*, (Amsterdam 2003)vii, 43-44, 151

on the Continent, and professional historians have to react to this, whether they like it or not.”³⁴

Hier geeft Emmer duidelijk aan dat hij geschiedschrijving het liefst op een zo zuiver mogelijke manier doet zonder emoties als schaamte en schuld in zijn werk te verwerken. Dit is een duidelijk voorbeeld van het streven naar het schrijven van de geschiedenis zoals die in het *History* en *Heritage* debat door de geschiedenisbenadering omschreven is.

Waar Emmer het meest mee zit is dat een schaamtegevoel van een emotioneel publiek van invloed is op de manier waarop de geschiedenis, voor hem een zuivere wetenschap, geschreven wordt. Hij geeft in zijn reactie voorbeelden van wetten die in Frankrijk zijn aangenomen die het mogelijk maken Franse historici te vervolgen die de Holocaust, de vervolging van de Armeniërs in Turkije tijdens en na de Eerste Wereldoorlog, en de Atlantische slavenhandel, niet zien en omschrijven als misdaden tegen de mensheid. Op deze manier is de Franse historicus Olivier Pétré-Grenouilleau aangeklaagd wegens racisme omdat hij in zijn werk, dat de Atlantische, de interne Afrikaanse en de Arabische slavenhandel met elkaar vergeleek. Hij ontkende hiermee het unieke karakter van de Atlantische slavenhandel zoals die in de Franse wet is omschreven. Emmer geeft met dit voorbeeld aan dat de geschiedenis bij een emotionele benadering is overgeleverd aan de wisselvalligheden van het publieke debat.

Het commentaar dat Emmer op zijn boek kreeg valt ook goed te vergelijken met het commentaar dat door de geschiedenis heen op een dergelijke benadering van het verleden is gegeven. Het relativeren van de rol van Nederland in de slavenhandel door deze te vergelijken met de rol van andere landen, andere gebeurtenissen in de geschiedenis die misschien wel als erger gezien kunnen worden en het aantonen dat slavenhandel een eeuwenoud verschijnsel is dat zijn oorsprong niet in Europa vindt en al lang voordat Nederland ermee begon in grote delen van de wereld voorkwam. Dit leverde hem veel kritiek op. Hij zou op een te koele manier een dergelijk onderwerp te benaderen. De kwaliteit van zijn werk wordt zo beoordeeld aan de hand van de

---

³⁴ <http://www.history.ac.uk/reviews/review/545/response> , reactie van Piet Emmer op de recensie van zijn boek, *De Nederlandse slavenhandel 1500-1850*, (Amsterdam 2003) door J. Leslie Price (University of Hull 2006) Voor de recensie zie: <http://www.history.ac.uk/reviews/review/545>

emotionele toon ervan. De juiste toonhoogte van deze emotie wordt weer gemeten aan de hand van de stemming in de huidige samenleving, en niet op het grondige bronnenonderzoek en het benaderen van de kwestie van zo veel mogelijk invalshoeken. Er is vraag naar maatschappelijke betrokkenheid van de geschiedschrijver. Maar het dilemma is hoe ver die betrokkenheid kan gaan. Wat voor Emmer spreekt is dat zijn benadering niemand uitsluit en doordat hij veel verschillende invalshoeken bekijkt geeft hij een duidelijk voorbeeld van een geschiedenis die voor iedereen is wat goed aansluit bij het citaat van Lowenthal: *History is for all and heritage is for us alone*³⁵ Emmer wil op Rankeaanse wijze *bloss sagen wie es gewesen ist*, maar dit is onmogelijk en voor een dergelijke benadering is het slavernijverleden een te pijnlijk erfgoed. Maar wat heeft de erfgoedbenadering dan te bieden?

---

³⁵ David Lowenthal, *Fabricating heritage*, inaugural lecture St. Mary's University (1998) 8

1.8 De erfgoedbenadering van pijnlijk erfgoed

Tegenover het werk van Emmer is het werk van Gert Oostindie te zetten. Naast een beschrijving van historische gebeurtenissen gaat Oostindie meer in op de sociale gevolgen van de geschiedenis in de huidige samenleving. Waar Emmer dit met tegenzin doet en zich gedwongen voelt, zoals blijkt uit zijn reactie op de in het vorige hoofdstuk behandelde recensie, doet Oostindie dit graag en vrijwillig. Dit blijkt uit de uitvoerige behandeling van de maatschappelijke situatie in Nederland als gevolg van de koloniale geschiedenis zoals die terug te vinden is in zijn boek: *Paradise Overseas: The Dutch Caribbean - Colonialism and Its Transatlantic Legacies*, (Leiden 2005)

*“Large numbers of people from the Dutch Caribbean have migrated to the Netherlands in search of their el dorado. They have not found it, but they never return. Instead they replicate the same diversity they left behind, making the Netherlands a rapidly emerging multi-ethnic society.”*³⁶

Dit is wat Barry Chevannes van de *University of the West Indies*, uit het boek haalt. Een mooi voorbeeld van interpretaties over redenen van vertrek en een oordeel over het niet gevonden geluk. Door deze reactie te vergelijken met de reacties op het werk van Emmer wordt duidelijk dat de benadering van Oostindie zich meer richt op de effecten van de geschiedenis op het heden en kijkt naar de sociale gevolgen van het slavernijverleden.

Ook de betrokkenheid van Oostindie bij het oprichten van een slavernijmonument liet zien dat zijn opvattingen aansloten bij de erfgoedbenadering van het verleden. Begin 1999 verscheen de bundel *Het verleden onder ogen. Herdenking van de slavernij*.³⁷ Met de bundel wilde Oostindie samen met de andere auteurs inspringen in het debat over het slavernijverleden. Het doel was te onderzoeken wat het eventuele nut van een monument voor het slavernijverleden zou zijn. Een eerste nut was het erkennen en benoemen van het verleden. Iets dat volgens Oostindie nog te weinig was gebeurd.

---

³⁶ Barry Chevannes, book review of: Oostindie, Gert. *Paradise overseas: the Dutch Caribbean: colonialism and its transatlantic legacies*. in *Journal of the Royal Anthropological Institute (N.S.)* 13, 477-522

³⁷ G. Oostindie ed., *Het verleden onder ogen. Herdenking van de slavernij* (Den Haag 1999)

“Nationale tradities worden (...) zelden gedefinieerd onder trotse verwijzing naar daden in het verleden die vanuit hedendaags perspectief slechts schaamte oproepen. Het liefst worden de zwarte bladzijdes vergeten”³⁸

In de inleiding van de bundel stelt Oostindie dat erkenning van het slavernijverleden een goed gebaar zou zijn.³⁹ Oostindie zegt verder dat een monument ondanks de erkenning vooral de nazaten van de slaven zal aanspreken. In het beste geval zou een monument, volgens Oostindie, bij de gehele Nederlandse samenleving zorgen voor een beter historisch besef van het slavernijverleden. Dat Oostindie wel realistisch blijft en de helende kracht van erfgoed niet overschat, blijkt uit het volgende:

‘Het (monument) zal de huidige sociale problemen van Antilliaanse en Surinaamse Nederlanders niet oplossen (...) het zal de politieke spanningen tussen Nederland en zijn voormalige koloniën niet wegnemen (...) het zal een zinvol gebaar van bezinning en lotsverbondenheid zijn. Niet veel meer misschien, maar ook niet minder. En dat is al een hele stap.’⁴⁰

Dat Oostindie graag meewerkte aan het zetten van deze stap bleek niet alleen uit de beschreven bundel. Erg tekenend is ook uit het feit dat hij zitting nam in het Comité van Aanbeveling. Dit door de overheid aangewezen Comité had de taak om het maatschappelijk draagvlak voor het nationaal monument te vergroten en het bewustzijn over dit slavernijverleden binnen Nederland te verhogen.

Door het werk van Emmer en Oostindie te vergelijken komen duidelijke verschillen in aanpak naar voren, maar juist de overeenkomsten laten zien dat de scheidslijn tussen de geschiedenisbenadering en de erfgoedbenadering niet zo scherp is. Beide benaderingen hechten veel waarde aan het bekijken van de geschiedenis vanuit verschillende invalshoeken. Het verschil is dat de geschiedenisbenadering dit doet om de objectiviteit te vergroten, terwijl de erfgoedbenadering dit juist doet om op een andere manier dan de rationele manier naar de geschiedenis te kijken, om op die manier ook de emotionele kant van het verleden te belichten.

---

³⁸ G. Oostindie ed., *Het verleden onder ogen. Herdenking van de slavernij* (Den Haag 1999) 10

³⁹ G. Oostindie ed., *Het verleden onder ogen. Herdenking van de slavernij* (Den Haag 1999) 10

⁴⁰ G. Oostindie, ‘Monument slavernij is zinvol gebaar’, *NRC Handelsblad*, 30 juni 1999.

Het nadeel van de politieke inmenging bij de erfgoedbenadering waar Emmer voor waarschuwt en dat naar voren komt in het *History* en *Heritage* debat is ook merkbaar aanwezig bij de plaatsing van het Monument. Dat politieke zaken een rol hebben gespeeld bij de totstandkoming van het monument blijkt uit de vermelding van een Nationaal Monument Nederlands Slavernijverleden in Amsterdam als een beleidsmaatregel. Het monument wordt omschreven als een maatregel die bij kan dragen aan de realisatie van één van de doelstellingen van het integratiebeleid: “*Het stimuleren van de positieverbetering van etnische minderheden in hun actief burgerschap*”.⁴¹

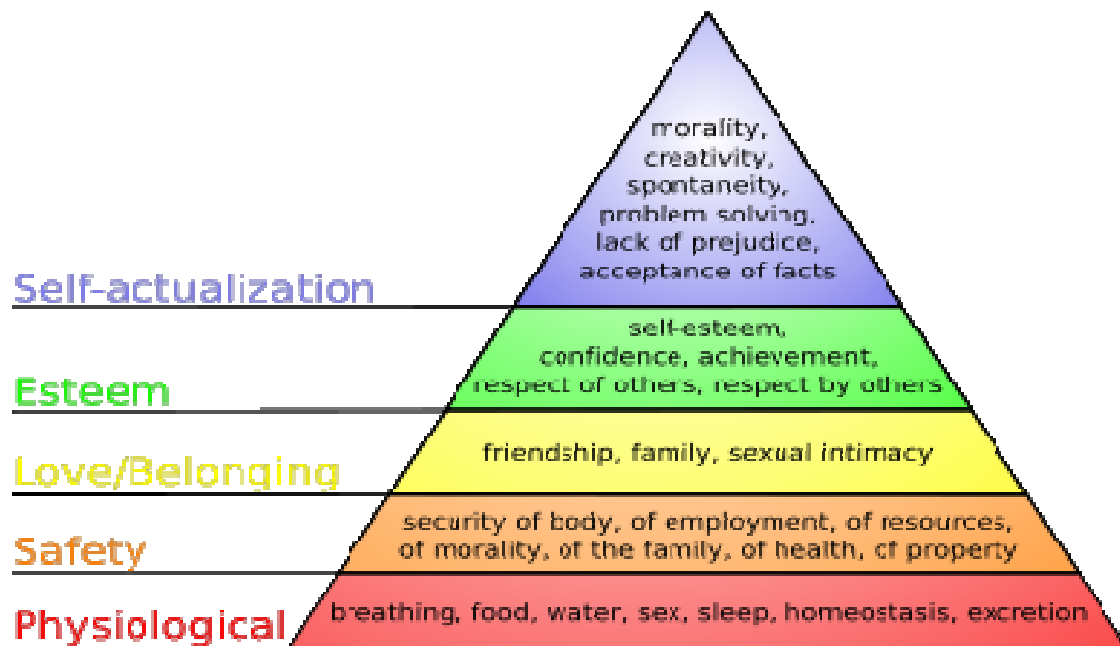
De erfgoedbenadering is op deze manier verbonden aan de politiek. Het politieke doel kan nog wel eens voorrang krijgen op de doelen van de erfgoedbenadering. Bij de plaatsing van het monument werd bijvoorbeeld de vraag gesteld of de gedachte van bezinning geen plaats had gemaakt voor een snelle besluitvorming rond de plaatsing en onthulling van het monument in verband met de verkiezingen.⁴² Het is uiteindelijk de overheid die bepaalt welke selectie er gemaakt wordt bij erfgoed. En op deze manier is het dus de overheid die bepaalt welke groepen zich op welke manier kunnen identificeren met erfgoed.

Identificatie is in deze een belangrijk begrip. Het gevoel ergens bij te horen staat hoog op de piramide van Maslow. Dit is een door Abraham Maslow in 1943 gepubliceerde hiërarchische ordening van behoeften van de mens. Identificatie met het verleden hangt nauw samen met het onderdeel uit maken van een groep.

---

⁴¹ Vaststelling van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (VII) voor het jaar 2002, hoofdstuk VII, nr. 2.

⁴² Marcel van Engelen, ‘*Het wordt geen monument voor de Surinamers zelf*’, *Het Parool*, 1 juli 2002

“Belonging is one of the more basic needs in Maslow's Hierarchy, where it comes just above health and safety. This low level indicates how fundamental this need is. Being below esteem shows how we first want to join a group, and then gain its esteem. Although 'belonging' needs include love and affection, we will often prefer to be in a low social position within a group than leave and try to find another group. 'Belonging' need is stronger than 'esteem' need.”⁴³

Dit verklaart de drijfveer tot de erfgoedbenadering van het slavernijverleden. Dat de geschiedenis hiermee een tijdelijke uiting wordt van een door emotie en politiek gestuurde marktwerking met uitsluitende effecten is waar de geschiedenisbenadering bang voor is. Maar wat niet vergeten dient te worden is dat het een kwestie van tijd is voor het product van de geschiedenisbenadering als een plaats- en tijdsgebonden werk gezien zal worden. Wat betekent dat ook dit werk in aanmerking komt voor revisie.⁴⁴

Selectie komt dus voor bij de geschiedenisbenadering en bij de erfgoedbenadering. Bij de omgang met pijnlijk erfgoed is het nodig dat er bij deze selectie rekening wordt

⁴³ David Straker, *Changing Minds: in Detail*, (New York 2008)

⁴⁴ Stuart. Hall, 'Un-settling "the heritage": re-imagining the post-nation', in: Arts council of England (red.) *Whose heritage? The impact of cultural diversity on Britain's living heritage. National conference at G-Mex, Manchester 1st-3rd november 1999. Keynote addresses* (z.p. [Londen] 2000) 14

gehouden met de dynamiek van de emotie. Er is ruimte nodig voor een “eigen” verhaal ofwel ruimte voor identificatie en herkenning. Zonder deze afwijking van de geschiedenisbenadering zal de geschiedenis geen nut en betekenis hebben voor deze groep mensen. Maar zonder de geschiedenisbenadering is er geen controle op eventueel misbruik van de geschiedenis.

Hier komt het werk van Romein van pas. In combinatie met authenticiteit kunnen zijn opvattingen helpen problemen te voorkomen in de omgang met pijnlijk erfgoed. Geëngageerde geschiedschrijving met authenticiteit als toetsingsmiddel. De verschillende vormen van authenticiteit kunnen het evenwicht tussen de geschiedenis en erfgoedbenadering in balans houden. Hierdoor ontstaat een geëngageerde geschiedenis die goed op de context en op de bronnen let, maar wel dusdanig geschreven is dat het contact met de samenleving en daarmee het nut van de geschiedenis, niet verdwijnt.

Maar let op dat de geschiedenis geen politiek machtsmiddel wordt en voorkom Franse taferelen zoals die omschreven worden door Emmer. De vrijheid kritisch te blijven dient niet verloren te worden. Politieke voorkeuren kunnen in geëngageerd werk wel naar voren komen, dit is namelijk de vrijheid om kritisch te zijn richting andere denkbeelden. Maar laat de politiek niet het geëngageerde werk bepalen. Door de samenkomst van beide benaderingen blijft de omgang met pijnlijk erfgoed wetenschappelijk en kunnen valkuilen ontweken worden. Door de erfgoedeigenschappen blijft er een connectie met de samenleving die de geschiedenis dynamisch houdt. Waar mogelijk wordt er gerelativeerd maar geëngageerde geschiedschrijving laat ook zien dat niet alle emotie weg te relativieren is. Door de vele invalshoeken van de benaderingen te combineren ontstaat er een compleet beeld van de geschiedenis met maatschappelijke betrokkenheid waar beide benaderingen van het *History* en *Heritage* debat trots op kunnen zijn.

Hoofdstuk 2

De praktijk

2.1 Inleiding

Met het voorbeeld van het monument is er al een tipje van de sluier opgelicht over de werking van de verschillende theoretische benaderingen in de praktijk. In de volgende paragrafen zal ik verder ingaan op de uiting van de verschillende benaderingen uit het debat in de praktijk en de overeenkomsten ervan met de theorie. Er zullen twee tentoonstellingen van het Koninklijk Instituut voor de Tropen (KIT) behandeld worden en het Nationaal instituut Nederlands slavernijverleden en erfgoed (NiNsee) zal aan bod komen. Door de doelstellingen en ideeën achter beide organisaties weer te geven en deze te vergelijken met de inhoud van de hiervoor beschreven theorie geef ik een duidelijk beeld van de omgang met pijnlijk erfgoed in de praktijk. Zo kan er een conclusie getrokken worden over de waarde van geëngageerde geschiedenis, met authenticiteitsvormen als criteria voor betrouwbaarheid, in de omgang met pijnlijk erfgoed in de praktijk. In de volgende paragrafen zal een korte omschrijving van het KIT en de tentoonstelling ‘Kunst van overleven’ gegeven worden, zoals deze terug te vinden zijn op de site van het KIT. Vervolgens zullen de facetten van de eerste tentoonstelling, die het een duidelijk voorbeeld van de geschiedenisbenadering van het verleden maken, aan bod komen. Daarna zal het NiNsee behandeld worden, het zal bij het NiNsee vooral gaan om de algemene doelstellingen en de permanente tentoonstelling ‘Doorbreek de stilte’. Deze eerste twee tentoonstellingen worden gekoppeld aan de twee benaderingen uit het *history* en *heritage* debat. Al snel zal blijken dat ook hier geldt dat er geen duidelijke scheidslijn te trekken is tussen beide zijden van het debat. Om dit nog eens te benadrukken zal tenslotte de tentoonstelling ‘Oostwaarts!’ van het KIT behandeld worden. In deze tentoonstelling komen de verschillende aspecten van het debat en geëngageerde geschiedschrijving samen, waardoor het een mooi voorbeeld is van een benadering van het verleden die de behandelde theorie toepast.

2.2 KIT in het kort⁴⁵

Het KIT in Amsterdam is een onafhankelijk kennis- en expertisecentrum voor internationale en interculturele samenwerking op het snijvlak van theorie en praktijk en van beleid en uitvoering. Het Instituut werkt aan duurzame ontwikkeling, armoedebestrijding en aan cultuurbehoud en -uitwisseling. In Nederland zet het KIT zich in om de interesse en steun voor deze thema's te vergroten.

Integrale aanpak

Het Instituut doet onderzoek, verzorgt trainingen en opleidingen, en verleent advies- en informatiediensten. De nadruk ligt daarbij op een integrale aanpak die recht doet aan onderlinge verschillen, en op de ontwikkeling van praktisch toepasbare expertise bij beleidsontwikkeling en –uitvoering.

Cultuur

Het KIT beheert cultureel erfgoed, organiseert tentoonstellingen en andere culturele evenementen, en heeft een forum- en ontmoetingsfunctie. Het streven naar kennisvermeerdering en -uitwisseling en begrip voor verschillende culturen vormt een belangrijk uitgangspunt.

De tentoonstelling⁴⁶

Het Tropenmuseum is het onderdeel van het KIT dat bekeken zal worden, het organiseerde van 6 november 2009 t/m 9 mei 2010 een grote tentoonstelling genaamd 'Kunst van overleven', over de Marroncultuur in Suriname. Marrons zijn afstammelingen van Afrikanen die door slavenhalers onder dwang naar Suriname zijn gebracht. Daar bevrijdden zij zichzelf uit de slavernij en vestigden zich in het oerwoud. Langs de rivieren bouwden ze een nieuw leven op, met een eigen cultuur: de Marroncultuur. Het Tropenmuseum is het eerste museum dat een grootschalige tentoonstelling wijdt aan deze rijke cultuur. De Surinaamse Marroncultuur wordt wel eens het best bewaarde stukje Afrika buiten Afrika genoemd. Toch is het een eigen cultuur, die altijd in beweging is geweest. Oorlogen, grondroof, natuurrampen en

---

⁴⁵ <http://www.kit.nl/-/FAB/4/577.html> (laatst bezocht 07-01-2011)

⁴⁶ <http://www.tropenmuseum.nl/-/TM/40187/Tropenmuseum/Tentoonstellingen/Tentoonstellingen-Archief/Kunst-van-overleven/Meer-Kunst-van-Overleven> (Laatst bezocht 07-01-2011)

migratie hebben de Marrongeschiedenis getekend. En ook vandaag de dag, met de snel toenemende globalisering, is Marroncultuur aan verandering onderhevig. De tentoonstelling in het Tropenmuseum toont die ontwikkeling en stelt de vraag of, en vooral ook hoe, Marroncultuur kan overleven aan het begin van de 21ste eeuw. Het antwoord ligt besloten in houtsnijwerk en hiphop, binnenland en buitenwijk, goden en gaamans, vrouwen, mannen en kinderen.

De tentoonstelling 'Kunst van overleven' werd opgedeeld in zes thema's, gepresenteerd in evenzoveel paviljoens. Gastconservator Felix de Rooij en Tropenmuseumconservator Alex van Stipriaan lieten bezoekers in deze tentoonstelling kennismaken met verschillende ontwikkelingen in de Marroncultuur. Aan bod kwamen religie, muziek, man-vrouw verhoudingen en bestuur (traditioneel en modern) en veel kunst, traditioneel en modern. Tegenwoordig woont de meerderheid van de Marrons niet meer in het Surinaamse binnenland, maar in Paramaribo, in buurland Frans Guyana en in Nederland, met bloeiende gemeenschappen in Amsterdam, Utrecht en Tilburg.

Watervallen van voorwerpen

Meer dan 700 voorwerpen werden in deze expositie voor het eerst aan het Nederlands publiek getoond, sommige individueel uitgelicht, andere als onderdeel van grote 'watervallen' van objecten. Er waren bijvoorbeeld kunstig gesneden bankjes, schalen, kammen, en peddels te zien, soms van anderhalve eeuw oud, waarvan de oneindigheid van de motieven doen denken aan het werk van M.C. Escher. Ook de kleurrijke Marrontextiel met zijn complexe patronen nam een belangrijke plaats in. Samen met moderne kunst van internationaal gerenommeerde Marronkunstenaars zoals Marcel Pinas en het design van Totomboti, gaven zij een beeld van veranderende esthetiek. De nieuwste ontwikkelingen werden bovendien getoond in veel, speciaal voor de tentoonstelling gemaakte, films over Marrons in Suriname en in Nederland.

In de tentoonstelling werd ook aandacht besteed aan de emancipatiestrijd die Marrons momenteel voeren. Tot tweemaal toe is in de afgelopen jaren de Surinaamse overheid veroordeeld door het Inter-Amerikaans Hof voor de Mensenrechten om de rechten van Marrons te erkennen en respecteren. Die rechten worden namelijk al lang bedreigd door grootschalige mijnbouw, goudzoekers en illegale houtkap.

2.3 Conclusie over: ‘Kunst van overleven’

De tentoonstelling geeft een breed onderzochte interpretatie van het verleden weer. Er zijn vele invalshoeken gebruikt om zo een beeld te schetsen van de Marroncultuur. Het gaat bij deze tentoonstelling niet om gevoel en identiteit maar om verslaggeving van de geschiedenis van een cultuur.

De Marrons zijn een mooi voorbeeld van de geschiedenisbenadering van pijnlijk erfgoed, omdat de geschiedenis hier gebruikt kan worden om aan te tonen dat er juist samensmelting is van oude en nieuwe culturen en er niet gekozen is voor de invalshoek die afzondering probeert te beschrijven en dat aspect van de slavenhandel naar het heden probeert te halen. Het commentaar op de erfgoedbenadering dat juist groepen apart neemt om ze op die manier identiteit te geven gaat voor deze tentoonstelling niet op. De tentoonstelling geeft kort gezegd een situatieschets van de Marroncultuur zonder direct aan te zetten tot actie. Dit komt het beste naar voren in het werk van de Marron kunstenaar Marcel Pinas. Zijn werk wordt als volgt omschreven:

Pinas is er (...) in geslaagd (...) een tentoonstelling te maken die niet slechts medelijden wil opwekken of de beeldvorming overmatig tracht te sturen. In plaats daarvan laat hij de stem van de Marrons op vele manieren en in vele vormen horen. Of die stem uiteindelijk gehoord wordt ligt aan de toeschouwer.⁴⁷

Dat er wordt ingegaan op wat de cultuur is en de geschiedenis ervan omschreven wordt, kan gezien worden als een voortvloeiende van de erfgoedgedachte die omschreven wordt als de *vijf voor twaalf gedachte*. Deze gedachte houdt in dat er actie ondernomen moet worden om iets dat aan het verdwijnen is, te bewaren. Door de aandacht erop te vestigen kan het publiek aangezet worden om actie te ondernemen. Dit is bij deze tentoonstelling niet het geval. De tentoonstelling is een weergave van de geschiedenis van een cultuur. Er wordt hier niet ingegaan op het pijnlijke erfgoed van de Marrons. Zij worden puur als cultuur van vele kanten beschreven zonder daar emotie en een gevoel van identiteit aan te koppelen. Daardoor is deze tentoonstelling erg goed als een geschiedenisbenadering van het verleden te

---

⁴⁷Hendrik Folkerts, *Een klaagzang en een loflied, Marcel Pinas' verbeelding van de Marron cultuur*, in: Metropolis M (15 juni 2009)

zien zoals die in de theorie omschreven is. Deze geschiedenisbenadering van de cultuur die voortgekomen is uit een pijnlijk verleden laat de morele oordelen achterwege en probeert een cultuur weer te geven. Dit gebeurt hier door te kiezen voor verschillende invalshoeken en een waterval aan objecten (700!). De veelvoud aan objecten geeft een context waarin het verhaal over de cultuur van de Marrons te plaatsen is. De grote collectie geeft een ervaring die zo breed mogelijk wordt neergezet. Er is hier werkelijk sprake van meerdere perspectieven. Hierin is de kracht van de verschillende authenticiteitvormen terug te vinden.

Opvallend aan deze tentoonstelling is dat deze benadering van het verleden goed aansluit bij de manier van het benaderen van cultuur zoals die vanaf de culturele wending is ontstaan. Door het pijnlijke erfgoed los te laten stapt men af van de deterministische benadering en gaat men uit van de eigen kracht van de Marroncultuur. Zijzelf krijgen een rol als ‘actor’ binnen hun eigen geschiedenis en krijgen niet de slachtofferrol toebedeeld.

Het commentaar op deze tentoonstelling zou van een zelfde strekking kunnen zijn als het commentaar op het werk van Emmer. Het doel van de tentoonstelling zou meer geëngageerd mogen. Het zou niet alleen verslag moeten geven aan geïnteresseerden, maar het zou dit moment ook kunnen aangrijpen om in te gaan op de emotie van een cultuur en toeschouwers aanzetten tot actie om het erfgoed van de ondergang te redden en de positie van de Marrons te verbeteren. Op deze manier wordt de cultuur kort in de belangstelling gezet, voordat deze verdwijnt door de toenemende globalisering en andere negatieve externe effecten. Wat in het licht van het theoretische debat gezegd kan worden is dat de tentoonstelling niet actief meewerkt aan het behoud van het erfgoed om op die manier geen invloed uit te oefenen op het verloop van de geschiedenis. Want opkomst en verval van verschillende culturen hoort immers ook bij de geschiedenis.

Meer geëngageerd zou het zijn om voor behoud en verbetering te strijden. De tentoonstelling heeft wel voldoende breedte maar mist emotionele diepte. Er is wel sprake van veel perspectieven maar sommige perspectieven verdienen misschien wat meer invalshoeken. Deze tentoonstelling laat zien dat delen van een cultuur kunnen overleven. En dat ze transformeren. Op deze manier zal uiteindelijk de echte

geschiedenis alleen teug te vinden zijn in de depots van het museum. Een meer geëngageerde benadering zou betekenen dat de oude cultuur in het heden naar voren komt en uitgelicht wordt, waardoor deze cultuur ook voor een groter publiek beschikbaar blijft. Dit sluit goed aan bij de doelstelling van het KIT. De tentoonstelling richtte zich nu meer op de kracht van de hedendaagse cultuur en minder op de historische wortels ervan.⁴⁸

Marcel Pinas bij zijn kunstwerk, *A Libi* (Het Leven) (2008) (Foto: Sam Jones Productions)

A Libi, (Het Leven) een werk dat getuigt van een doortastende symbolentaal, een grootschalige installatie bestaande uit verscheidene opeenhopingen van schedels en botten, bijgestaan door een klein leger van wekkers die, elektronisch aangestuurd, in kleine of grotere groepjes hun bellen laten rinkelen – dit alles geplaatst tegen een achtergrond van ornamentale kamerschermen.⁴⁹

---

⁴⁸ Michel Conci, *Museumrecensie, 'Kunst van Overleven'* op: http://mensenstreken.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=308:museumrecensie-kunst-van-overleven&catid=42:Recensies&Itemid=62 (Laatst bezocht op 25-01-2011)

⁴⁹ Hendrik Folkerts, *Een klaagzang en een loflied, Marcel Pinas' verbeelding van de Marron cultuur*, in: *Metropolis M* (15 juni 2009)

2.4 Het NiNsee in het kort

Het Nationaal instituut Nederlands slavernijverleden en erfenis houdt zich bezig met het Nederlandse slavernijverleden en zijn erfenis. Het NiNsee is een kennis- en expertisecentrum.

Missie

De missie van NiNsee is het zich ontwikkelen en positioneren als het nationale symbool van het gedeelde slavernijverleden en de gezamenlijke toekomst van alle Nederlanders, door structureel en vanuit verschillende invalshoeken het Nederlandse slavernijverleden en de gevolgen daarvan voor de Nederlandse samenleving, nationaal en internationaal voor het voetlicht te brengen.

Doelstelling

Het instituut heeft ten doel het streven naar de realisatie van een genuanceerd en realistisch beeld van het Nederlandse slavernijverleden en zijn erfenis, vanuit diverse invalshoeken, teneinde dat verleden en die erfenis onder ogen te zien, te gedenken, herdenken en verwerken, mede gericht op de toekomstige generaties.

Nationaal

Tot de oprichting van het instituut is besloten vanwege de vele nationale en internationale ontwikkelingen die gaande zijn. Op nationaal gebied vragen nazaten van de slaven erkenning van hun slavernijverleden en de gevolgen daarvan, die medebepalend zijn voor hun positie in de huidige samenleving. Tevens is er een groeiende belangstelling voor het Nederlandse koloniale verleden. Ook is er een algemene ontwikkeling gaande waarbij de geschiedschrijving van voormalige Nederlandse overzeese gebiedsdelen wordt herijkt, herzien en herschreven. Het Nederlandse slavernijverleden heeft zich in concreto buiten Nederland en wel in Suriname, de Nederlandse Antillen, Aruba en de westkust van Afrika, onder andere Ghana, afgespeeld.⁵⁰

---

⁵⁰ <http://www.ninsee.nl/Over-het-NiNsee> (laatst bezocht 08-01-2011)

2.5 Conclusie over: ‘Doorbreek de stilte’

In de tentoonstelling van het NiNsee is gekozen voor een benadering van het verleden waarbij het slavernijverleden vanuit een slachtoffer positie belicht wordt. De geschiedenis wordt enkel onderzocht door te kijken naar de oorzaken van slachtoffers. De eigen kracht en cultuur van de slaven wordt nauwelijks belicht en de nadruk ligt sterk op het handelen van anderen. Deze benadering sluit aan bij positivistische en deterministische benadering van het verleden zoals die is omschreven in de geschiedenis van de geschiedenis.

De ketenen en zweep die tentoongesteld worden bij ‘Doorbreek de stilte’ laten duidelijk zien voor welke benadering er is gekozen bij het NiNsee. (Foto: Pronk studio)

(Foto: maaïke Lauwaert)

Domeinen

Door te kijken naar de verschillende domeinen waarin het NiNsee actief is kan er een duidelijk beeld gegeven worden van de sterke en zwakke punten van deze benadering van het slavernijverleden. In de volgende paragrafen zullen de verschillende domeinen zoals die omschreven staan op de website van het NiNsee behandeld worden. Per punt wordt gekeken of de kracht van dit punt ligt bij de erfgoed- of geschiedenisbenadering van het verleden. ‘Doorbreek de stilte’ is de permanente tentoonstelling van het NiNsee waarmee de tentoonstelling van het KIT vergeleken zal worden.

Het NiNsee streeft naar de realisatie van een genuanceerd en realistisch beeld van het Nederlandse slavernijverleden en zijn erfenis. Vanuit diverse invalshoeken zal het slavernijverleden worden belicht, teneinde dat verleden en die erfenis onder ogen te zien, te gedenken, herdenken en verwerken.⁵¹

Dit komt tot uiting in een vijftal domeinen:

- **Educatie** - De hoofdfunctie van dit domein is om elke Nederlander, zowel scholieren als volwassenen, te informeren over het Nederlandse slavernijverleden en aan te geven welke gevolgen die historische episode voor de hedendaagse samenleving heeft.

Door het effect op de hedendaagse samenleving als uitgangspunt te nemen en er vanuit te gaan dat er lessen te leren zijn wordt het lastig wetenschappelijk te blijven. Om succes te boeken op dit terrein is gedegen onderzoek en documentatie nodig. Erg typisch voor de erfgoedbenadering van het verleden is hier de duidelijke uitspraak over de gevolgen van het verleden voor de hedendaagse samenleving.

- **Museaal** - De hoofdfunctie van dit domein is het op beperkte schaal fysiek en virtueel zichtbaar maken van het slavernijverleden en zijn erfenis aan bezoekers van het instituut.

---

⁵¹ <http://www.ninsee.nl/Over-het-NiNsee> (Laatst bezocht 08-01-2011)

Het probleem met de museale functie van het NiNsee is dat deze functie te klein is en zich teveel richt op één enkele zienswijze van het verleden. De boodschap over de ernst van het slavernijverleden is duidelijk, maar de eenzijdige belichting ervan zorgt voor een gebrek aan context, waardoor de beleving van de tentoonstelling minimaal te noemen is. Waar bij de selectie van het materiaal te spreken is van een meer geëngageerde houding, is dat weer niet terug te vinden in de presentatie. Het is duidelijk dat een museale functie niet het hoofddomein is voor het NiNsee, terwijl er juist bij de erfgoedbenadering van het verleden op het museale vlak veel te behalen valt qua binding met het publiek.

Over de permanente tentoonstelling schrijft het NiNsee:

Permanente tentoonstelling "Doorbreek de Stilte"

"Doorbreek de Stilte" is het motto waaronder wereldwijd het zwijgen over het slavernijverleden wordt doorbroken. De in het NiNsee gevestigde tentoonstelling vormt de Nederlandse bijdrage aan de onthulling van de tot nog toe onbekende en verzwegen feiten over het Nederlandse aandeel in de slavernij en de gevolgen daarvan. Onderwerpen die aan bod komen zijn onder andere de driehoekshandel, het werken in slavernij, de ontmenselijking, familiegeschiedenissen, slavernij in Nederland en de verschillende manieren waarop men openlijk en op verborgen wijze in verzet kwam.⁵²

In één vitrine wordt bijvoorbeeld benadrukt dat informatie over slavernij in de Nederlandse kolonies en de slavenhandel door de West Indische Compagnie, tot ver in de tweede helft van de twintigste eeuw stelselmatig ontbrak in de Nederlandse schoolboeken. Zelfs tegenwoordig is de informatie in de geschiedenisboeken over dit onderwerp miniem. Dit is een duidelijk voorbeeld van het niet aan bod komen van een geschiedenis van een kleine groep mensen in de samenleving. Op deze manier sluit de benadering van het NiNsee erg goed aan bij de erfgoedbenadering, maar door het ontbreken van meervoudige perspectieven wordt de bezoeker niet verrast. Het lijkt of het NiNsee in zijn opstelling ervoor gekozen heeft zo min mogelijk van het pijnlijke aspect van het slavernijverleden af te wijken, om op die manier geen afbreuk te doen

---

⁵² <http://ninsee.nl/Tentoonstellingen> (Laatst bezocht op 08-01-2011)

aan de emotie die ermee gepaard gaat. Het effect van deze insteek is helaas dat de tentoonstelling op deze manier de brede basis mist die nodig is om een echte emotie los te maken bij het grote publiek.

Onderzoek - Vanuit een meervoudig perspectief wordt onderzoek gedaan naar het Nederlandse slavernijverleden.

Het ontbreekt bij dit domein aan een duidelijke doelstelling. Gebeurt het onderzoek ter ondersteuning van het educatieve domein of wil het NiNsee het nationale onderzoekscentrum worden voor alle zaken die te maken hebben met het slavernijverleden, om op die manier bepaalde taken van andere onderzoeksinstituten over te nemen? Volgens de subsidieaanvraag die het NiNsee ingediend heeft bij de Raad voor Cultuur blijkt dat ze een dergelijke functie willen vervullen. Maar uit de reactie van de Raad blijkt dat de toegevoegde waarde van het NiNsee in deze minimaal is en dat er voldoende andere instanties zijn die op dit vlak beter scoren en al in de behoefte voorzien.⁵³ Een andere vraag bij de aanpak van het NiNsee blijft hoe krachtig het meervoudige perspectief is van het instituut dat in overige doelstellingen vertrekt van een sterk subjectieve basisgedachte met emotionele klanken met betrekking tot het hoofdonderwerp het Nederlandse slavernijverleden.

Op het onderzoekvlak is het lastig om de erfgoed- en de geschiedenisbenadering goed samen te laten komen. Het NiNsee komt in zijn aanpak het dichtst in de buurt van een erfgoedbenadering van het verleden, waardoor er in dergelijke domeinen, die geschikter zijn voor een geschiedenisbenadering van het verleden, problemen ontstaan. Er wordt hier gesproken over een meervoudig perspectief, maar uit de huidige opstelling van bijvoorbeeld de vaste tentoonstelling van het NiNsee blijkt het eerder om meerdere invalshoeken van het zelfde perspectief te gaan.

- **Documentatie** - Het ter beschikking stellen en toegankelijk maken van informatie en kennis ten behoeve van een ieder die belangstelling voor het slavernijverleden heeft.

---

⁵³ http://www.cultuur.nl/adviezen_vervolg.php?id=4&advies=6335 (Laatst bezocht op 08-01-2011)

Ook hier zal een instituut dat het verleden op de geschiedenisbenadering documenteert, meer succes hebben. Hiervoor is het namelijk nodig dat er daadwerkelijk sprake is van een meervoudig perspectief.

- **Herdenken en vieren** - Het NiNsee is een kenniscentrum met als belangrijke taak de verspreiding van informatie via publicatie van (onderzoeks)gegevens en educatie. Daarnaast speelt NiNsee een leidinggevende rol bij een aantal herdenkingen in het kader van het slavernijverleden en de erfenis daarvan. Zo organiseert NiNsee de nationale 1 juli-herdenking, de Tula-herdenking op 17 augustus en de Unesco-herdenking op 23 augustus, en ondersteunt het instituut een aantal maatschappelijke organisaties op dit terrein.

Hier ligt de kracht van het NiNsee, want hier komt het dynamische karakter van de erfgoedbenadering naar voren. De manier van herdenken kan veranderen en zich aanpassen aan de vraag van het publiek. Het dynamische karakter maakt een langetermijnplanning wel lastig. Dit is voor de aanvraag van bepaalde subsidies⁵⁴ wel weer een nadeel, maar juist het dynamische karakter zal op de lange termijn zorgen voor een zekere toekomst. Dit komt doordat de toekomst veranderlijk is en dynamisch. Het echte engagement krijgt in dit domein de kans om te schitteren. Met het onderzoek en de documentatie als controle op de authenticiteit en georganiseerde herdenkingen, kan het NiNsee oproepen tot actie en actief herdenken en op die manier het hele land wijzen op het erfgoed, op een manier die door het dynamische uiterlijk en gedegen onderzoek elke generatie opnieuw aan kan spreken.

In de volgende paragrafen zal de laatste tentoonstelling onderzocht worden. In deze tentoonstelling van het KIT komt goed naar voren op welke manier de verschillende theorieën hun krachten kunnen bundelen, om op die manier beter de doelstellingen van de instituten te bereiken.

---

⁵⁴ http://www.cultuur.nl/adviezen_vervolg.php?id=4&advies=6335 (Laatst bezocht 08-01-2011)

2.6 De tentoonstelling ‘Oostwaarts!’

Op de site van het KIT staat de tentoonstelling in het Tropenmuseum als volgt omschreven:

De nieuwe presentatie bestaat uit een thematische expositie over het Nederlands kolonialisme in de Oost, drie tentoonstellingen met topstukken uit de oude culturen in Zuidoost-Azië en Nieuw-Guinea en uit de Indonesische textieltraditie. Rode draad is de wisselwerking tussen culturen. Ook komen essentiële kenmerken van het kolonisatieproces aan de orde: communicatie, exploitatie en exploratie. Het accent ligt op de eerste helft van de 20e eeuw. Toen is de collectie, waarmee het verhaal wordt verteld, gevormd. Het is ook de tijd die in Nederland en Indonesië nog actief herinnerd en overgedragen wordt.⁵⁵

Belangrijk om te zien is dat de tentoonstelling breed neergezet wordt. Door drie verschillende gebieden aan bod te laten komen en die op verschillende manieren te benaderen, om zo de wisselwerking tussen die culturen in beeld te brengen, lijkt ‘Oostwaarts!’ op dezelfde manier als ‘Kunst van overleven’ op een zo breed mogelijke manier, sporen van de verschillende culturen weer te geven. Maar een groot verschil tussen de tentoonstellingen ligt in de manier waarop het selectieproces beschreven wordt. Door aan te geven dat het zwaartepunt ligt bij de eerste helft van de 20e eeuw, omdat de collectie toen is gevormd, opent het KIT de deur naar haar eigen geschiedenis. Uit de tentoonstelling blijkt duidelijk dat het grootste deel van de objecten afkomstig is uit Indonesië, vanwege de koloniale banden van Nederland met dat land.

Het ‘Koloniaal Theater’, een interactieve presentatie van levensechte beelden van karakteristieke koloniale typen⁵⁶, is een mooi voorbeeld van de manier waarop het KIT rekening houdt met de invloed van de Hollanders op Indonesië en de eigen geschiedenis.

---

⁵⁵ <http://www.tropenmuseum.nl/-/MUS/12240/Tropenmuseum/Over-Tropenmuseum/Persinformatie/Persinformatie-Algemeen/OOSTWAARTS!-Kunst,-Cultuur-en-Kolonialisme> (Laatst bezocht op 16-01-2011)

⁵⁶ <http://www.tropenmuseum.nl/-/MUS/12240/Tropenmuseum/Over-Tropenmuseum/Persinformatie/Persinformatie-Algemeen/OOSTWAARTS!-Kunst,-Cultuur-en-Kolonialisme> (Laatst bezocht op 16-01-2011)

Het 'Koloniaal Theater' is geïnspireerd door de tentoonstelling 'De Symbolische Troon' in de Lichthal in 1938: op deze manier gaat het Tropenmuseum terug naar zijn wortels en die van het KIT, waarvan het onderdeel is. Het museum zelf werd in 1864 opgericht als Koloniaal Museum en ging in 1910 op in het nieuwe Koloniaal Instituut, de voorganger van het KIT.

“De Symbolische Troon” was een tentoonstelling ter gelegenheid van het 40-jarig regeringsjubileum van Koningin Wilhelmina. Rond de lege troon van de vorstin stonden toen wassenbeelden, representanten van volken in de Indische archipel. In de huidige expositie zijn slechts drie van de oorspronkelijke poppen opgenomen en zijn de overige typen vervangen door karakteristieke koloniale typen. Op deze manier laat het Tropenmuseum zien dat de manier waarop men culturen bekijkt met de tijd kan veranderen en dat de manier waarop een cultuur tentoongesteld wordt, sterk afhankelijk is van de tijd waarin dat gebeurt. Het op deze manier benaderen en gebruiken van het eigen verleden is uniek voor volkenkundige musea in Europa.

Als men deze benaderingswijze vergelijkt met de manier waarop de Marroncultuur tentoongesteld wordt, kan men zeggen dat er bij die tentoonstelling niet voor nieuwe poppen gekozen zou worden, maar dat er omwille van het houden van een passende afstand gekozen zou worden voor de originele poppen, om op die manier zo beschrijvend mogelijk aan het werk te blijven. Juist de combinatie van oude en nieuwe poppen is een duidelijk voorbeeld van een gecombineerde benadering van het verleden die het verleden aan het heden koppelt.

Een pop die gebruikt is voor de tentoonstelling is die van Jacob Theodor Cremer (Zwolle 1847 – Haarlem 1923) is een historisch figuur. Een geslaagd tabaksplanter op Sumatra. Voorbeeld van: Hoe word ik van Krantenjongen tot Miljonair. Na z'n HBS in Arnhem was er geen geld om verder te studeren. Hij kreeg een baan bij de Nederlandse Handelsmaatschappij en werd naar Indië uitgezonden. Hij zou het er maken in, wat hij noemt, “ons land van onbeperkte mogelijkheden” en er het 'Wonder

van Deli' realiseren. Het Deli-dekblad. Jarenlang ontvangen de aandeelhouders meer dan 100% dividend.⁵⁷

Hij is een potentiaat. Verbiedt per decreet alles wat hem niet zint. Zijn goede relaties in de Den Haag zorgen ervoor dat hij dit ook kan doen. Hij heeft, vooral in zijn begintijd, grote moeite met het vinden van geschikt personeel. Afgestudeerde ingenieurs in Holland zijn lui en ambiëren de zekerheid van een ambtenarenbestaan. Hij verzet zich hevig tegen het afschaffen van de poenale sanctie.⁵⁸ Deze sanctie bepaalde dat een planter zijn koelies onbeperkt strenge straffen mocht opleggen die hij zelf geschikt vond, inclusief boetes. De planter was nu politie en rechter. In 1910 was hij mede-oprichter van het Koloniaal Instituut. (De voorganger van het KIT) Deze keuze laat duidelijk zien dat het KIT zich bewust is van zijn eigen geschiedenis en dat ook duidelijk naar voren brengt in de tentoonstelling.

De pop van Jacob Theodor Cremer in het Tropenmuseum. (Foto: Jankie)

---

⁵⁷ OOSTWAARTS! – FACTSHEET:
<http://www.tropenmuseum.nl/smartsite.shtml?ch=FAB&id=12244> (Laatst bezocht op 25-01-2011)

⁵⁸ OOSTWAARTS! – FACTSHEET:
<http://www.tropenmuseum.nl/smartsite.shtml?ch=FAB&id=12244> (Laatst bezocht op 25-01-2011)

Het Tropenmuseum heeft met ‘Oostwaarts!’ gekozen voor een vernieuwende, post-koloniale aanpak⁵⁹. Dit houdt in dat er gekeken wordt naar de manier waarop de collectie van tentoongestelde werken samen is gekomen. Het selectieproces, ofwel wie verzamelde de objecten en waarom, komt aan bod. Een belangrijk thema dat terugkomt bij dit selectieproces is de manier waarop de Hollanders zich in die tijd, ver van huis, bewust werden van hun eigen identiteit en het verschil van die identiteit in vergelijking met andere identiteiten. Ook het assimilatieproces van de Hollanders in Indië komt aan bod. Deze ontwikkelingen worden gekoppeld aan de huidige debatten omtrent identiteitsvorming.

Er wordt in deze tentoonstelling meer gekeken naar emotionele beweegredenen en minder naar waarom iets gebeurd is, dit zegt namelijk niets over het gevoel dat de mensen er bij hadden. Het verhaal van de mensen is belangrijker dan de wetenschap maar de wetenschap blijft belangrijk door de hele tentoonstelling.

De tentoonstelling sluit aan bij het idee dat een groot deel van de huidige Nederlandse bevolking een verleden heeft dat, op verschillende manieren, verbonden is met het toenmalig Nederlands-Indië en het huidige Indonesië. Om de verschillende manieren van betrokkenheid weer te geven en voor verschillende perspectieven van het verleden te zorgen, zijn bij de ontwikkeling van ‘Oostwaarts!’ verschillende groepen actief betrokken geweest: (ex-)kolonistoren, (ex-)gekoloniseerden en nazaten van nieuwe bevolkingsgroepen en milieus die in het kolonisatieproces ontstonden.⁶⁰ Op deze manier worden er vele perspectieven bij elkaar gebracht en is er toch voldoende aandacht voor de verschillende invalshoeken van die perspectieven. De geschiedenis wordt niet los behandeld, maar gekoppeld aan thema's als globalisering en het debat over nationale identiteit.

---

⁵⁹ <http://www.tropenmuseum.nl/-/MUS/12240/Tropenmuseum/Over-Tropenmuseum/Persinformatie/Persinformatie-Algemeen/OOSTWAARTS!-Kunst,-Cultuur-en-Kolonialisme> (Laatst bezocht op 16-01-2011)

⁶⁰ <http://www.tropenmuseum.nl/-/MUS/12240/Tropenmuseum/Over-Tropenmuseum/Persinformatie/Persinformatie-Algemeen/OOSTWAARTS!-Kunst,-Cultuur-en-Kolonialisme> (Laatst bezocht op 16-01-2011)

Titel en Beeldmerk

De titel ‘Oostwaarts!’ is ontleend aan het gelijknamige boek van Louis Couperus (1923). Over dit boek schreef Frans Coenen in 1924:

Het is zoo aantrekkelijk te zien, hoe nauwgezet Couperus zijn taak als correspondent heeft opgevat, hoe hij al zijn vermogens aan het werk zet om den lezer het beste te geven. Voortdurend bemerkt men het pogen de streek zelf te suggereeren met zijn atmosfeer, zijn menschen, de lijnen van het landschap. Maar daarnaast, voor de meer nuchteren en 'serieusen', de zakenmensen en bij-Indië-belanghebbenden, geeft hij dan feiten en zelfs cijfers, beschrijft cultures, fabrieksinrichtingen, machinekamers, herinnert aan ethnologische en sociologische bijzonderheden, vertelt van oude en nieuwe toestanden, gebruiken, levensinrichting.... Men behoeft den inhoud maar te zien, om te bemerken hoe in allen eenvoud, encyclopedisch over Indische zaken deze brieven geworden zijn....⁶¹

Zoals blijkt uit deze recensie sluit de inhoud van het boek, waarvan de titel als naam van de tentoonstelling gekozen is, goed aan bij wat het KIT probeert te bereiken met ‘Oostwaarts!’. De manier waarop Louis Couperus zijn brieven schreef waaruit het boek is opgesteld, kan gezien worden als een combinatie van beide benaderingen van het verleden, zoals die in de theorie zijn beschreven. Couperus geeft met zijn suggesties over zijn *atmosfeer* en *menschen* een context waarin zijn beschrijvingen voor de *nuchteren en serieusen* authenticiteit krijgen. Dat is ook wat er bij de tentoonstelling gebeurt. De vele perspectieven van de serieuze geschiedenisbenadering worden tentoongesteld in een context van emotie en de problematiek van de huidige samenleving.

---

⁶¹ Frans Coenen, in: *Groot Nederland* 22 (1924), I, p.222.)

Het beeldmerk van 'Oostwaarts!' is het 'ziekt masker' met een duivelse grimas uit het Javaanse theater. Het masker speelt de rol van nar: de grappenmaker die dingen zegt die anderen nooit zouden durven.⁶² Dit sluit goed aan bij de rol die het KIT speelt als eerste volkenkundig museum dat zijn eigen geschiedenis opzoekt en gebruikt.

'ziekt masker' met een duivelse grimas

(bron: <http://www.tropenmuseum.nl/>)

---

⁶² <http://www.tropenmuseum.nl/-/MUS/12240/Tropenmuseum/Over-Tropenmuseum/Persinformatie/Persinformatie-Algemeen/OOSTWAARTS!-Kunst,-Cultuur-en-Kolonialisme> (Laatst bezocht op 16-01-2011)

2.7 Conclusies over de praktijk

In de eerste tentoonstelling van het KIT, die gezien kan worden als een algemene weergave van de cultuur en de veranderingsprocessen ervan, laat het KIT zien dat de Marrons, als voortvloeisel van pijnlijk erfgoed, los gezien kunnen worden van dat pijnlijk erfgoed om zo gezien te worden als actieve personen in hun eigen geschiedenis en niet als slachtoffers ervan. *De vijf voor twaalf gedachte* komt toch naar voren in het feit dat de vergankelijkheid en verandering van de cultuur aan bod komen. Dit kan als deels geëngageerd gezien worden. De authenticiteit komt aan bod door middel van de ruime context die gehandhaafd wordt. Samen laten deze facetten zien dat het mogelijk is om in de praktijk pijnlijk erfgoed op een manier te benaderen waarbij emotie niet de boventoon voert. De kritiek op de tentoonstelling kan door een meer geëngageerde houding weggenomen worden.

Er wordt bij het NiNsee vooral gekeken naar de invloed van het pijnlijke verleden op het heden en daar worden conclusies aan verbonden. Wat het KIT doet is conclusies over emotionele gevolgen van de geschiedenis achterwege laten. Bij het NiNsee wordt juist het verleden gebruikt om huidige emotionele kwesties uit te leggen. Het verleden wordt gebruikt om een groep, die het gevoel heeft in de huidige samenleving in de schaduw te staan, uit te lichten. Het NiNsee spreekt over slachtoffers van het slavernijverleden. Bij de Marrons wordt er juist gekeken hoe ze overleven en hoe de cultuur blijft bestaan en verandert. Zij kunnen eerder als overwinnaars van de tijd worden gezien. De tentoonstelling over de Marroncultuur is bij het KIT het instrument om de geschiedenis van een cultuur in het licht te zetten. Bij het NiNsee is het de geschiedenis die gebruikt wordt om bepaalde aspecten van de cultuur in het licht te zetten. Dit is het belangrijkste verschil tussen de *history* en *heritage* benadering van de twee voorbeelden in de praktijk. Over de eerste twee behandelde tentoonstellingen kan men dan zeggen:

‘Kunst van Overleven’: Met een beschrijvende behandeling van het verleden worden op een zo breed mogelijke manier de sporen van de Marroncultuur in de huidige samenleving duidelijk. Met een brede basis van de geschiedenis wordt een beeld geconstrueerd.

‘Doorbreek de stilte’: Vanuit het gevoel van een kleine groep in de huidige samenleving wordt het verleden benaderd. De geschiedenis die hierbij aansluit wordt uitgekozen en uitgelicht om dit gevoel in het heden een bredere basis te geven.

Maar uiteindelijk blijkt ook uit deze voorbeelden uit de praktijk dat er geen eenduidige benadering van het verleden is. Beide voorbeelden hebben sporen van de geschiedenisbenadering en van de erfgoedbenadering van het verleden. Beide instellingen gebruiken dezelfde materie, maar hebben een andere agenda. Wel kunnen beide tentoonstellingen van elkaar en van de behandelde theorie leren. De brede aanpak van het KIT zorgt dat er diepgang mist en dat er minder aansluiting is met de gevoelens van het publiek. Het NiNsee mist juist weer de breedte en daarmee de interesse van het grote publiek en de basis voor verdere uitbreiding van de onderzoek- en documentatiefunctie die het ambieert. Als het NiNsee meer werkt aan het bewerkstelligen van de verschillende vormen van authenticiteit en als het KIT in zijn presentatie van deze tentoonstelling geëngageerd is, zal het beide instellingen helpen om het gezamenlijke doel van verspreiding van kennis over het verleden te bewerkstelligen.

Voor de tentoonstelling ‘Oostwaarts!’ geldt dat de voorwerpen uit de verschillende landen een beeld geven van de traditionele maar nog steeds veranderende culturen. Maar de tentoonstelling doet nog meer. Niet alleen worden de culturen omschreven, zoals dat ook bij de tentoonstelling over de Marroncultuur gebeurde, bij deze tentoonstelling is er veel meer aandacht voor de effecten op de huidige samenleving en de lessen die geleerd kunnen worden uit het verleden.

*Oostwaarts! is een bijdrage aan het actuele debat over nationale en culturele identiteit én de betekenis van het koloniale verleden voor de samenleving van vandaag.*⁶³

Op deze manier neemt het KIT een historisch thema en verbindt het dat aan de huidige maatschappij en de problematiek rondom de identiteitsvorming van minderheden in Nederland. Het gaat bij de tentoonstelling om de groepen mensen die

---

⁶³ <http://www.tropenmuseum.nl/-/MUS/12240/Tropenmuseum/Over-Tropenmuseum/Persinformatie/Persinformatie-Algemeen/OOSTWAARTS!-Kunst,-Cultuur-en-Kolonialisme> (Laatst bezocht op 16-01-2011)

zich in Indië in verschillende culturen thuis gingen voelen en leerden omgaan met het leven tussen twee culturen.

Omdat er een koloniale band was tussen Nederland en Indonesië heeft het Tropenmuseum vooral veel Indonesische voorwerpen. Dit is een mooi voorbeeld van de manier waarop de selectie tot stand is gekomen en laat zien dat de collectie van het bronnenmateriaal waaruit een selectie gemaakt wordt, zelf al een selectie is die door de politieke geschiedenis van Nederland is ontstaan en op die manier al niet meer objectief is.

Het koloniale verleden is nog aanwezig in voorwerpen, in herinneringen en familie verhalen. Het sterkst aanwezig in het geheugen van Nederland en Indonesië, zijn de laatste jaren van die periode, de eerste helft van de twintigste eeuw. De tentoonstelling probeert die tijd en wat daaraan voorafging dichterbij te halen.⁶⁴

De tentoonstelling probeert te laten zien dat kolonialisme vele gezichten kende en dat het naast oorlogen, slavernij, uitbuiting en de overheersing van de lokale bevolking, ook zorgde voor verbintenissen met lokale culturen. De interesse die al vroeg geuit werd in de lokale planten, dieren, gebruiken, voorwerpen en bevolking heeft geresulteerd in een uitgebreide verzameling van voorwerpen die de verschillende gezichten van het Nederlandse koloniale verleden laten zien.

De vele gezichten kunnen worden gezien als vele perspectieven waar een breed publiek binding mee kan krijgen. Niet alleen de oorlogen of de slavernij komen aan bod maar nog veel meer onderwerpen en deze worden ook allemaal uitgediept.

Ook bijvoorbeeld de tegenstrijdigheden in de koloniale samenleving ten tijde van de ethische politiek komen aan bod. Doelstelling van de ethische politiek was de koloniale bevolking zodanig te vormen dat zij zou kunnen komen tot politieke en economische zelfstandigheid. Dit zorgde voor tegenstrijdige situaties thuis, in het onderwijs, in ondernemingen en op cultureel gebied.

Duidelijk is dat in deze tentoonstelling de sterke kanten van de verschillende theorieën naar voren komen. Het roept op tot actie en bezinning door het verleden te

---

⁶⁴ <http://www.tropenmuseum.nl/smartsite.shtml?ch=FAB&id=12241> (laatst bezocht op 16-01-2011)

koppelen aan hedendaagse vraagstukken over de nationale en culturele identiteit. Het gaat diep genoeg in op de verschillende pijnlijke effecten van de kolonisatie maar benoemt ook de overige kanten van het proces. Op die manier houdt de tentoonstelling rekening met de emotie en wordt er wel getracht een zo realistisch mogelijk beeld te schetsen van de situatie. Er is hier daadwerkelijk sprake van meervoudige perspectieven met meerdere invalshoeken. Op deze manier kunnen wetenschap en emotie goed naast elkaar bestaan.

Belangrijk voor deze combinatie is dat de authenticiteit gewaarborgd wordt. In het geval van het KIT gebeurt dit door de eigen geschiedenis te benoemen en te behandelen. Dit is als het ware de voetnoot bij de tentoonstelling die ervoor zorgt dat de contextuele authenticiteit gewaarborgd blijft. De geschiedenis van het KIT maakt ook duidelijk dat de geschiedenis aan trends onderhevig is, zoals ook al duidelijk werd gemaakt door Romein. Het ontstaan van het KIT en de ontwikkeling ervan zijn onlosmakelijk verbonden met de politieke geschiedenis van Nederland. Juist de huidige problematiek rondom identiteit maakt dat de geschiedenis van de kolonisatie weer actueel is. De materiële authenticiteit van de vele objecten, (de vele invalshoeken) en de contextuele authenticiteit van de vele thema's (de vele perspectieven) zorgen samen voor een ongelofelijke ervaringsauthenticiteit.

Hoofdstuk 3

Eindconclusies

Inleiding

Nu de praktijk is onderzocht en de theorie is beschreven wordt het mogelijk tot een eindconclusie te komen. Het *history* en *heritage* debat, de ontwikkelingen in de geschiedenis, de wijze waarop deze, in verschillende vormen terug te vinden zijn in de praktijk en de manier waarop ze van invloed zijn, of kunnen zijn op elkaar, zijn aanbod gekomen. Door puntsgewijs de belangrijkste conclusies door te nemen kan er een duidelijk antwoord gegeven worden op de vraag hoe dit alles kan helpen om te komen tot een minder problematische omgang met pijnlijk erfgoed.

3.1 Het *history* en *heritage* debat

Uit de analyse van het debat is gebleken dat de beide benaderingen niet zo scherp tegenover elkaar staan als de titel doet vermoeden. De beide benaderingen gebruiken dezelfde materie voor een andere agenda. De geschiedenisbenadering geeft niet alleen de feiten, dit is ook onmogelijk want feiten betekenen niets zonder context. De erfgoedbenadering verdraait de feiten ook niet, zoals kritiek op de benadering zou doen vermoeden. De erfgoedbenadering selecteert op een andere manier, want dat ook de geschiedenisbenadering selecteert is duidelijk geworden.

3.2 De geschiedenis van de geschiedenis

Uit deze algemene beschrijving van de ontwikkelingen binnen de omgang met geschiedenis is gebleken dat geschiedenis een vak in beweging is. Discussies over de omgang met het verleden zijn al zo oud als het vak zelf. De manier waarop de geschiedenis geschreven wordt, hangt nauw samen met de tijd waarin deze geschreven wordt. De kwesties van authenticiteit en de waarde van bronnen komen in deze ontwikkelingen sterk naar voren.

Dit sluit goed aan bij de opvattingen van Romein. In de beschrijving van deze historicus wordt duidelijk gemaakt dat de geschiedschrijver altijd schrijft vanuit zijn eigen tijd en dat de historicus zichzelf niet kan wegcijferen uit zijn werk. Door dit te accepteren en vervolgens uit opdracht van de eigen tijd te schrijven zou men kunnen komen tot een geëngageerde geschiedschrijving. De problemen die hij ervaart bij het benaderen van het verleden komen tot ontwikkeling in de culturele wending. Door

deze ontwikkeling te beschrijven wordt duidelijk dat, bij de benadering van het verleden, emotie en wetenschap nog wel eens tegenover elkaar komen te staan.

De verschillende vormen van authenticiteit die behandeld zijn zorgen ervoor dat deze geëngageerde geschiedschrijving zijn waarde niet verliest. Door hier rekening mee te houden neemt men de in de *geschiedenis van de geschiedenis* beschreven discussie in acht en ontstaat er een manier om het verleden te benaderen, die met beide zijden van het debat rekening houdt.

Dat dit belangrijk is om te doen blijkt uit de problematiek rondom de benadering van een pijnlijk verleden. Door de werkwijze van Emmer en Oostindie met elkaar te vergelijken, is duidelijk geworden dat de elementen van de benaderingen van het verleden, zoals die in het debat naar voren zijn gekomen, terug te vinden zijn in het werk van beide historici. Ook de problemen komen per benadering duidelijk naar voren. Emmer pleit er voor de geschiedenis los te zien van de huidige maatschappij en is op die manier te koppelen aan de geschiedenisbenadering van het verleden. Oostindie richt zich meer op het maatschappelijk nut van de geschiedenis en is zo te koppelen aan de erfgoedbenadering van het verleden. Emmer krijgt als kritiek dat zijn benadering te weinig rekening houdt met de emotie van zijn publiek en Oostindie kan verweten worden dat zijn benadering te afhankelijk is van de politiek. De kritiek op beide benaderingen komt ook hier neer op afbreuk aan de verschillende vormen van authenticiteit zoals die beschreven zijn.

Zonder verschillende vormen van authenticiteit is er geen binding met het verleden, terwijl dit erg belangrijk is. Zonder emotie of engagement ontwortelt de geschiedenis zich. Dit maakt niet dat de erfgoedbenadering zonder meer de juiste manier is om het verleden te benaderen, of om voor gevoelens van gedeelde identiteit te zorgen. Om misbruik te voorkomen en geloofwaardigheid te behouden heeft erfgoed authenticiteitsvormen nodig die de benadering toetsbaar maken aan de eisen die gesteld worden aan de geschiedenis.

3.3 De praktijk

De onderzochte tentoonstellingen ‘Kunst van overleven’ en ‘Doorbreek de stilte’ zijn goede voorbeelden van de theorie in de praktijk. De beide benaderingen van het pijnlijke erfgoed, dat samenhangt met het slavernijverleden, zijn goed te koppelen aan het debat en aan het werk van Emmer en Oostindie. Het KIT probeert door middel van vele perspectieven een beeld te schetsen van een cultuur, zonder daarbij in te gaan op de emotie die er aan te grondslag ligt. En het NiNsee gebruikt juist de emotie van een groep in de huidige samenleving om de geschiedenis te beschrijven. Hier komt ook duidelijk naar voren dat beide benaderingen dezelfde materie voor een andere agenda gebruiken. Het NiNsee wil aanzetten tot actie en overpeinzing en de geschiedenis gebruiken voor beeldvorming in de huidige samenleving en het KIT tracht een objectief beeld van de ontwikkeling van een cultuur te schetsen, zonder daarbij tot actie aan te zetten.

De voorbeelden maken duidelijk dat de scheidslijn tussen de beide benaderingen niet zo scherp is. Ook laat het zien dat in de praktijk dezelfde kritiek op de benaderingen blijft bestaan. Het NiNsee meet een klein verhaal breed uit. Hierdoor is het grote publiek niet verrast en ontbreekt er binding. Het NiNsee wil aanzetten tot actie maar bereikt daarvoor op deze manier een te kleine groep. Het KIT verrast wel met zijn vele perspectieven maar gaat onvoldoende de diepte in waardoor emotie ontbreekt en er een gebrek aan binding ontstaat. Het KIT bereikt wel een grote groep maar zet niet aan tot actie waardoor de geschiedenis onvoldoende wortelt in de samenleving.

De sterke en zwakke punten van de twee tentoonstellingen en de manieren van aanpak van de instellingen laten zien dat alles terug komt in de praktijk. Ook de discussie over de omgang met het verleden, zoals die omschreven is in de *geschiedenis van de geschiedenis*, komt hierin terug, want ook hier gaat het om engagement en authenticiteit.

De tentoonstelling ‘Oostwaarts!’ laat dit zien. Hier komt alles in samen en heeft men wel aandacht voor de hedendaagse problemen waardoor erkend wordt dat geschiedenis aan trends onderhevig is en de tentoonstelling niet los gezien kan worden van de eigen tijd, en zelfs niet van de eigen geschiedenis van het KIT. Door

dit toe te geven en mee te nemen in de tentoonstelling komen de beide benaderingen goed samen en wordt er een breed publiek bereikt en aan de inhoud gebonden.

3.4 Tot slot

Zoals blijkt uit de praktijkvoorbeelden kan de theorie van de praktijk leren dat het onmogelijk is bij de benadering van het verleden sec voor één kant van het debat te kiezen en dat beide benaderingen sterke kanten hebben. De benaderingen staan eigenlijk niet zo scherp tegenover elkaar en kunnen goed samen werken. De spanning van het debat is wel goed om ervoor te zorgen dat men kritisch blijft. Het debat maakt het mogelijk om de omgang met het verleden te beoordelen. Op deze manier geeft het ons een goed instrument om misbruik van het verleden te voorkomen.

Zo leert de theorie van de praktijk, maar de praktijk ook van de theorie wat zich in de tentoonstelling ‘Oostwaarts!’ uit in een geëngageerde benadering van een pijnlijk verleden met authenticiteitsvormen als criteria voor betrouwbaarheid. Op die manier wordt een zo groot mogelijk publiek bereikt.

Duidelijk is dat de zuivere geschiedenis niet bestaat en iedere historicus op een of andere manier wel geëngageerd is. Ook is duidelijk dat dit een goed iets is, want geschiedenis zonder emotie mist publiek en daarmee zijn nut. Zelfs het werk van Emmer leeft op emotie. Door het slavernijverleden op een zo droog mogelijke manier te benaderen, speelt hij in op de emotie van het publiek en is zijn werk een veel besproken werk over het slavernijverleden van Nederland. Men kan niets anders dan geëngageerd zijn omdat men nu eenmaal onderdeel uitmaakt van de wereld en de tijd waarin men leeft.

Literatuur- en bronnenlijst

- Adamson, Walter, in *A Companion to Western Historical Thought*, Blackwell Publishing (Oxford 2002)
- Peter Burke, *What is Cultural History?* (Cambridge 2004)
- Ashworth, Gregoy John, *Heritage and the consumption of places*, in Rob van der Laarse, *Bezeten van Vroeger, erfgoed identiteit en musealisering* (Amsterdam 2005)
- Chevannes, Barry, book review of: Oostindie, Gert. *Paradise overseas: the Dutch Caribbean: colonialism and its transatlantic legacies*. in *Journal of the Royal Anthropological Institute (N.S.)* 13.
- Coenen, Frans, in: *Groot Nederland* 22 (1924)
- Emmer, Pieter, *De Nederlandse slavenhandel 1500-1850*, (Amsterdam 2003)
- Engelen, Marcel van , '*Het wordt geen monument voor de Surinamers zelf*', *Het Parool*, 1 juli 2002
- Hendrik Folkerts, *Een klaagzang en een loflied, Marcel Pinas' verbeelding van de Marron cultuur*, in: *Metropolis M* (15 juni 2009)
- Hall, Stuart, 'Un-settling "the heritage": re-imagining the post-nation', in: Arts council of England (red.) *Whose heritage? The impact of cultural diversity on Britain's living heritage*. National conference at G-Mex, Manchester 1st-3rd november 1999. Keynote addresses (Londen 2000)
- Iggers Georg G, in *A Companion to Western Historical Thought*, Blackwell Publishing (Oxford 2002)
- Iggers, Georg G, *Historiografy in the Twentieth Century*, Wesleyan University Press (Conneticut 1997)
- Jonker, Ed, *Historie, over de blijvende behoefte aan geschiedenis*, (Assen 2001)
- Jong, Ad de, *De dirigenten van de herinnering - musealisering en nationalisering van de volkscultuur in Nederland 1815- 1940* (Amsterdam 2006)
- Kofta, Mirosław, ea., *Personal control in action: cognitive and motivational mechanisms* (New York 1998)
- Lowenthal, David, *Authenticities, Past and present*, in: *The journal of heritage stewardship*, Volume 5, number 1, Winter 2008 (The U.S. Department of the interior 2008)
- Lowenthal, David, *Fabricating heritage*, inaugural lecture St. Mary`s University (1998)

Lowenthal, David, *The heritage crusade and the spoils of history* (New York 1996)
Oostindie G, ed., *Het verleden onder ogen. Herdenking van de slavernij* (Den Haag 1999)

Oostindie, G, 'Monument slavernij is zinvol gebaar', *NRC Handelsblad*, 30 juni 1999

Ribbens, Kees, *Een eigentijds verleden, alledaagse historische cultuur in Nederland 1945-2000* (Hilversum 2002)

Straker, David, *Changing Minds: in Detail*, (New York 2008)

Tollebeek, Jo, *De Toga van Fruin*, (Amsterdam 1996)

Ashworth, Gregory, *The evolution of concern for the past*, *Gregory Ashworth and Peter Howard, European heritage planning and management* (Exeter, UK and Portland, Oregon, VS, 1999)

Vaststelling van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (VII) voor het jaar 2002, hoofdstuk VII, nr. 2

Vries, Alex de, *Erfgoed het grootste containerbegrip van deze tijd. Rob van der Laarse in gesprek met Charlotte van Rappard*, in: *Cultureel Goed! Underground Theory* (Amsterdam 2004)

Wright, Johnson K. in *A Companion to Western Historical Thought*, Blackwell Publishing (Oxford 2002)

Internet

<http://www.history.ac.uk/reviews/review/545/response>

(Laatst bezocht op 15-12-2011)

<http://www.history.ac.uk/reviews/review/545>

(Laatst bezocht op 15-12-2011)

<http://www.kit.nl/-/FAB/4/577.html>

(Laatst bezocht 07-01-2011)

<http://www.tropenmuseum.nl//TM/40187/Tropenmuseum/Tentoonstellingen/Tentoonstellingen-Archief/Kunst-van-overleven/Meer-Kunst-van-Overleven>

(Laatst bezocht 07-01-2011)

<http://www.ninsee.nl/Over-het-NiNsee>

(Laatst bezocht 08-01-2011)

<http://www.ninsee.nl/Over-het-NiNsee>

(Laatst bezocht 08-01-201)

<http://ninsee.nl/Tentoonstellingen>

(Laatst bezocht op 08-01-2011)

http://www.cultuur.nl/adviezen_vervolg.php?id=4&advies=6335

(Laatst bezocht op 08-01-2011)

http://www.cultuur.nl/adviezen_vervolg.php?id=4&advies=6335

(Laatst bezocht 08-01-2011)

<http://www.tropenmuseum.nl/-/MUS/12240/Tropenmuseum/Over-Tropenmuseum/Persinformatie/Persinformatie-Algemeen/OOSTWAARTS!-Kunst,-Cultuur-en-Kolonialisme>

(Laatst bezocht op 16-01-2011)

<http://www.tropenmuseum.nl/smartsite.shtml?ch=FAB&id=12241>

(Laatst bezocht op 16-01-2011)

<http://www.tropenmuseum.nl/smartsite.shtml?ch=FAB&id=12244>

(Laatst bezocht op 25-01-2011)

http://mensenstreken.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=308:museumrecensie-kunst-van-overleven&catid=42:Recensies&Itemid=62

(Laatst bezocht op 25-01-2011)

